

A rendszerellenes és a lojális

Két hódmezővásárhelyi református lelkész: dr. Vásárhelyi Lajos és Kádár Ferenc ismeretlen arca

2008 legelején a szegedi Móra Ferenc Múzeum Évkönyvében megjelent egy kisebb dolgozatom¹, melyben – az addig megismert források alapján – egy hódmezővásárhelyi református lelképásztor, Vásárhelyi (Zsarkó)² Lajos 1945 utáni hányattatásával foglalkoztam. Ez elkerült Kádár Péterhez, a Cseresnyés Kollégium igazgatójához, volt református lelképásztorhoz is, aki **Egy rehabilitációs kísérlet margójára. Vásárhelyi (Zsarkó) Lajos másik arca** című vitairatában egyebek mellett azt állította, hogy egyoldalúan mutattam be az ötvenes években „hátrátételt” szenvedett lelképásztort. Tanulmányomban nem kívánom pontról-pontra tételesen cáfolni a felhozott kifogásait. Úgy gondolom célravezetőbb, ha az elmúlt egy évben folytatott kutatásaim során megismert, bár olykor hiányos források alapján inkább fölvezolom Vásárhelyi Lajos és – összehasonlításképpen – egyik lelkészársa, Kádár Ferenc ismeretlen arcát.

Vásárhelyi Lajos, „a XX. század győzelmes koreszmjét” fölismerő lelkész

A vitairat szerzője – annak ellenére, hogy dolgozatom címében jeleztem: én az 1945 utáni bő egy évtized fejleményeit helyeztem kutatásom középpontjába –, érthetetlen módon szememre hányta, hogy Vásárhelyi Lajos életpályájának 1945 előtti szakaszát nem ismertettem kellő részletességgel, illetve szerinte tudatosan elhallgattam bizonyos kényes momentumokat. Bár a későbbi sorsát figyelembe véve nem hinném, hogy *döntő* tényezőnek tekinthető az, hogy 1944 előtt több *konfliktusa* volt egyházi előljáróival, ennek ellenére a rendelkezésemre álló források alapján – ha már ezt kérte tőlem számon Kádár Péter – bemutatom a 2. világháború előtti pályafutását is, egyben megpróbálom tisztázni azt, hogy miért keletkeztek az egyházi konfliktusai, valamint azt, hogy mi köze volt a nyilaskeresztes párthoz, és tényleg nyilas érzelmű volt-e.

A fiatal Vásárhelyit, aki 1933. november 1-étől Hódmezővásárhely-Fehértópart segédlelkésze volt, az orosházi presbitérium 1935. június 7-én hívta meg a megüresedett önálló vallásoktatói-segédlelkészi állásra. Ezt előljárói (Harsányi Pál esperes és Baltazár Dezső püspök) is támogatták, ezért szeptember 1-ével elfoglalhatta új állását. A hitoktató segédlelkész – amint Kádár Péter fogalmaz vitairatában – „rövid és kevésbé dicsőséges orosházi szereplése” hamar véget ért, mert a parókus lelkésszel, Horváth Kálmánnal *konfliktusba keveredett*. Az egyelőre nem világos, hogy ennek háttérében *valójában* mi állt. Kádár úgy véli, hogy „azért kellett elhagynia a Dél-Alföldet, mert tevékenykedése miatt egyházi főhatósági eljárás kezdődött ellene”, méghozzá – Horváth szerint³ – amiatt, mert „nyilas érzelmű” volt. Ennél többet az

¹ Egy hódmezővásárhelyi református lelképásztor, aki „nem tudott olyan engedelmességet tanúsítani, mint kellett”. Vásárhelyi Lajos esete 1946–1958. In: *Történeti tanulmányok. Studia Historica 10. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, Szeged, 2007. 257–278. o.

² Dr. Vásárhelyi Lajos eredeti családneve Zsarkó volt. Mint dolgozatomban is említettem, neve a harmincas évek elejétől a Vásárhelyi (Zsarkó) formában olvasható, de az évtized vége felé mind a hivatalos iratokban, mind magánlevelezésében csak a Vásárhelyi családnevet használta. Utoljára a szegedi népbírósági perében fordul elő a Vásárhelyi (Zsarkó) formula, ezért indokolatlannak tartom, hogy tanulmányomban – Kádár Péterhez hasonlóan – mindvégig ez utóbbit használjam. Államtudományi doktorátusát 1947-ben – szabadulása után – szerezte meg.

³ Kádár Péter azt állítja, hogy a lelképásztor a népbíróság előtt vallotta azt, miszerint Vásárhelyi „nyilas szellemű” volt. Lehet, hogy nem elég pontosan fogalmaztam, de a lelkész szegedi népbírósági dossziéjának

esetről nem tud mondani, mert az általa idézett presbiteri jegyzőkönyvek ez ügyben nem igazítanak el. Ráadásul a Békés-Bánáti Református Egyházmegye iratanyagában lévő, az esperes által külön kezelt iratok között – melyeket a debreceni egyházkerületi levéltárban őriznek – nem található olyan irat, amelyből föl lehetne tární az ügy mögöttes mozgatórugóit.

Az ellene indított fegyelmi eljárást Vásárhelyi megúszta, mert valamikor április elején följajánlotta a büdszentmihályi segédlelkésznek, Balla Árpádnak, hogy cseréljenek állást.⁴ (Jó lenne tudni, orosházi kollégája honnan ismerte őt. Az bizonyos, hogy nem a teológiáról, mert Balla Budapesten, ő pedig, Debrecenben végzett.) A cserét mind az esperes, mind a püspök elfogadta, illetve jóváhagyta. Az 1937/38-as tanév lezárása előtt, még májusban a lelkész Büdszentmihályra távozott. Itt azonban egy év múlva összeveszett a parókus lelkésszel, Ajtay Jenővel.

Vásárhelyi büdszentmihályi ügyét – „Fekete Csaba könyvtáros-lelkipásztor szíves utánjárása és adatközlése nyomán” – külön fejezetben ismerteti Kádár. Kár, hogy nem személyesen kutatót a debreceni egyházkerületi levéltárban, ez esetben talán rábukkant volna azokra az iratokra, melyekből kiderül, hogy milyen „nyilaskeresztes ügye” volt, és tulajdonképpen miért indult ellene egyházbírói eljárás, amely fegyelmmel végződött – ellentétben az orosházival, azt ugyanis fölfüggesztették az álláscsere miatt.

Egy ideig nem volt vele semmi probléma. Az 1939-es országgyűlési választások előtt egy jó héttel azonban Bartha László tiszalöki esperes arról tájékoztatta az új püspököt, Révész Imrét, hogy a járási főszolgabírói hivatal⁵ jelentette neki: Vásárhelyi Lajos és Németh Géza kántortanító „az ún. nyilaskeresztes párt érdekében utcán, gyűléseken és házról házra járva törvénybe ütköző politikai ténykedést fejtenek ki”. Emiatt mindkettejüket a hivatalába rendelte, ahol a kántortanító elismerte, hogy nyilas csoportvezető volt, de erről a tisztségéről Révész egyik körlevele után lemondott, azóta pedig „semmiféle kortesszolgálatot nem teljesített”. A segédlelkész ezzel szemben határozottan tagadta, hogy a szélsőjobboldali pártnak bármikor is tagja lett volna, valamint azt is állította, hogy semmiféle gyűlésen nem vett részt⁶, és „háziagitációt” sem folytatott. Csupán annyit ismert el, hogy régebbi *barátai*, Görömbey Ferenc tiszaberceli presbiter és „vitéz Gaál Csaba mérnök, egyetemi tanár”⁷, *nyilas képviselő jelöltek*

áttekintése után maga is rájöhett volna arra, hogy „csak” egy orosházi politikai nyomozó, Szűcs Pál alhadnagy előtt állította, hogy „Vásárhelyi Lajos [...] nyilas érzelmű volt, ami miatt azonnali hatállyal elbocsátotta.” (Ez a kijelentése eleve nem felel meg a tényeknek!) Horváth még ehhez hozzá tette: „Nyilas meggyőződésének több beszéd alkalmával adott kifejezést, ami miatt mindenkor figyelmeztette...”. Egyébként lehet, hogy csupán részletkérdés (bár szerintem nem az), de annál figyelemreméltebb az a tény, hogy az alhadnagy előtt Kadocsa Oszkár iskolaigazgató (aki két tanéven keresztül főnöke volt a hittantató helyettes lelkésznek) nem tett említést arról, hogy ő „nyilas érzelmű” lett volna. (Csongrád Megyei Levéltár [a továbbiakban: CsML], dr. Vásárhelyi (Zsarkó) Lajos népbírói iratai, VII. 2. fond, 50. doboz, Nb. 131/1947./6. sz., 9. o.) Ez alapján én úgy gondolom, további bizonyításra szorul, hogy Vásárhelyi már 1938 előtt is szimpatizált-e hungarista mozgalommal.

⁴ Erről Ajtay Jenő április 13-án értesítette Maklár Károly püspököt, közölve egyben azt is, hogy Vásárhelyi Lajos bemutatkozó látogatást tett nála, illetve a gyülekezet vezetőinél, és püspöki jóváhagyás esetén „ezen bemutatkozás alapján” hajlandó őt munkatársául elfogadni. A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban: TtREL), a Püspöki Hivatal igazgatási iratai, I. 1. c fond, 357. doboz, 1794/1938.

⁵ A dadai alsójárás főszolgabírói anyagának anyaga nem került be a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárába, ezért a főszolgabírói a Vásárhelyi-ügyre vonatkozó iratai nem ismeretesek.

⁶ A megvádolt lelkész a Magyar Államrendőrség Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán 1946. április 26-án elismerte, hogy „a nemzeti szocialista pártgyűléseken négy alkalommal négy különböző helyen, éspedig a gömöri Rozsnyón, Tornalján, Putnokon és Hubón mint csendes szemlélő megjelent”. (Mindez nyilvánvalóan már özörényi lelkipásztor korában történt.) CsML, Nb. 131/1947./6. sz., 8. o.

⁷ Helyesen: Gál Csaba. (Budapest, 1892–1946.) Sohasem volt egyetemi tanár. A '30-as években gépészmérnöként a BSzKRT műszaki tanácsosa volt, kezdettől fogva részt vett a hungarista mozgalomban, annak egyik fő tag-toborzója. 1939-ben Szabolcs vármegyéből került a nyilaspárt képviselőjeként az Országgyűlésbe. 1944. október 15. után a Szálasi-kormány személyügyi kormánybiztos, a személyügyi nemzetpolitikai iroda vezetője lett. Háborús bűnösség vádjával a fővárosi népbírói bíróság 1946. március 6-án halálra ítélte, kivégezték. Budapest Főváros Levéltárában csupán a népbírói végzése található meg (XXV. 1/b fond, Nb. 4570/1945.), ebben természetesen nincs utalás a Vásárhelyivel való kapcsolatára.

korábban egyszer a faluban járván a lakásán megebédelték, de a választási kampány alatt egyikükkel sem találkozott.⁸ Az esperes egyelőre elfogadta ezt a magyarázatot, ám a választások után két nappal, május 31-én azt jelentette püspökének, hogy „több oldalról nyert tájékoztatás szerint” (erről közelebbit nem árul el) a segédlelkész magatartása „olyan mederbe vágódott, hogy az ottani szolgálata az egyház közbékessége érdekében nem kívánatos. Ilyen körülmények között méltóztassék [...] csere útján *elhelyezni*.”⁹ (A kiemelés tőlem – V. G.)

Révész azonban nem „méltóztatott” a kérést teljesíteni: egyelőre még kiállt a segédlelkész mellett, aki egy november 6-i – önmegmentő – levelében¹⁰ azzal védekezett a korábbi vádakra, hogy „a tavaszi választással kapcsolatban egyes politikai ambícióktól túlfűtött személyek” részéről érte „érthetetlen és indokolatlan” támadás. Erre pedig az adhatott alkalmat, hogy a választási kampány idején a nyilasok az alsó-szabolcsi választókerület minden községében bejelentettek egy helyi szónokot, Büdszentmihályon őt és a kántorát – anélkül, hogy megkérdezték volna őket. (Az azért nyilván nem véletlen, hogy épp ők jutottak a nyilas aktivisták eszébe. Talán a két képviselőjelölt hívta föl a figyelmet a nézeteikkel szimpatizáló lelkészre és a kántorra.) Vásárhelyi azt a püspöknek is elismerte, hogy a fentebb említett Görömbeyt és Gált vendégül látta. Azt is közölte, hogy az esperes a választások előtt nyolc–tíz nappal magához hívatta, és megmutatta neki a főszolgabíró ellene tett *följelentését*. Az abban foglaltakat azonban valótlannak tartotta, ezért megüzente, hogy csak nyugodtan jelentsék föl, áll elébe. (Korabeli lapinformáció szerint a segédlelkészt a főszolgabíroság – azzal a váddal, hogy nyilas plakátokat ragasztgatott, és titokban nyilas gyűlést tartott – kétszer jelentette föl, de mindkét alkalommal fölmentették, mert bebizonyosodott, hogy nem ő volt a bűnös, hanem a kántor.)

A püspök erre a levélre november 10-én igen békés hangnemben válaszolt. Többé-kevésbé hitelt adott a segédlelkész azon ígéretének, miszerint ő még a látszatát is messze kerülni fogja annak, mintha valamelyik pártnak „a szervezése érdekében munkálkodni kívánna”. Azt is közölte, a dadai alsójárás főszolgabírója arról tájékoztatta, hogy ő „jelenleg is erélyes agitációt fejt ki titokban a nyilaskeresztes mozgalom érdekében”. Mivel pedig értesülései olyan jellegű forrásból származnak, mely „minden felületes információt kizár” (gyanúm szerint a csendőrség politikai nyomozó osztályára célozhatott), arra utasította, hogy ezt az ügyet tisztázza a főszolgabíróval. Ezenkívül még azt is megjegyezte: azt sem nézi jó szemmel, ha egy önálló parókus lelkész (aki pedig „a felelősség sokkal nagyobb mértékével teheti”), beleveti magát a pártpolitikába, amennyiben azonban ezt egy segédlelkész teszi, azt mélyen elítéli. Ebből következően az ő esetében sem azt kifogásolta elsősorban, hogy a Nyilaskeresztes Párt „érdekében látszik állást foglalni és legjobb esetben is erős rokonszenvet tanúsítani”, hanem azt, hogy „önálló hatáskörrel még nem bíró [*segéd*-]lelkészember”-ként politizál, és ezzel a „reábízott lelkekben felelőtlen módon félreértéseket és zavarokat visz be.” Ezt követően figyelmeztette arra, hogy *kénytelen lesz állásából elbocsátani*, ha tevékenységéről továbbra is „nyugtalanító információkat” fog kapni.¹¹ A figyelmeztetés ellenére azonban ezt követően is érkeztek ilyen jellegű értesülések. Például 1940. január 19-én egy „olyan magas helyről eredő, föltétlen hivatalos hitelű dokumentum”,¹² mely azt állította, hogy Vásárhelyi a Nyilaskeresztes Pártban továbbra is „vezetői tisztet” tölt be a járás területén.

Ennek ellenére január 30-án a segédlelkész a Püspöki Hivatalban – tanúk jelenlétében – határozottan cáfolta a fenti információt, kijelentvén, hogy „bárhonnan is származzék, a valóság-

⁸ TtREL, I. 1. c fond, 369. doboz, 1936/1939. sz.

⁹ TtREL, I. 1. c fond, 369. doboz, 2095/1939. sz.

¹⁰ TtREL, I. 1. c fond, 394. doboz, 924/1941., 4770. sz.

¹¹ TtREL, I. 1. c fond, 394. doboz, 924/1941. sz.

¹² Azt nem tudni, hogy mire utal Révész Imre a „magas hely” említésekor, mindenesetre pár héttel később, 1940. január 31-én a Püspöki Hivatalba érkezett egy átirat Jékely Ferenc Szabolcs vármegyei főispántól Vásárhelyi „nyilaskeresztes ügyéről”, ám ez eltűnt, csak az iktatókönyvből szereztem tudomást a létezéséről. (Erre utalhat Fekete Csaba is a Kádár Péternek írott levelében, csak ott téved, hogy nem az alispántól, hanem a főispántól származik az irat.)

nak nem felel meg”. Hozzátette, hogy ha előkerülne olyan bizonyíték, mely szerint ő „nyilas-keresztes pártszervezéssel foglalkozott”, kész magát alávetni „a legszigorúbb eljárásnak is.” Ez a határozott kijelentés ideig-óráig bizonytalansággal megnyugtatta Révész, aki azért arra igen komolyan figyelmeztette őt, hogy ha a neki tett – és jegyzőkönyvben rögzített – ígéretétől a legkisebb mértékben is eltér, „állásától azonnali hatállyal el fogja mozdítani”.¹³

Vásárhelyi fogadkozásai, határozott cáfolatai ellenére azok a bizonyos „nyugtalanító információk” továbbra is befutottak a püspökhöz, egyebek mellett „a világi politika és közigazgatás több előkelő tényezőjétől”, így báró Vay László, az egyházkerület világi főgondnoka testvéröccsétől, Miklóstól. Eszerint Vásárhelyi továbbra is „széleskörű nyilaskeresztes propagandát” folytat.¹⁴ Ezek az információk, illetve a segédlelkész bűnösségét alátámasztó esetleges bizonyítékok Révész Imre számára nem voltak eléggé meggyőzőek, ezért a beígért elmozdítása érdekében nem tett lépéseket. 1939 májusától – akármennyi gyanú élt is a lelkében – egy éven keresztül *megvédte* őt, mert bízott a lelkészi szavahihetőségében.

Végül az vezetett az állásvesztéshez, hogy ellene Ajtay Jenő 1940. június elején – mint Révész Imre fogalmazott: „mindenféle politikától teljesen függetlenül” – panaszt emelt, illetve *fegyelmi feljelentést* juttatott el az alsószabolcs-hajdúvidéki egyházmegyei bíróság elnökéhez. A lelképásztor szerint Vásárhelyi „személyileg túrhetetlen viselkedése” miatt a kettejük között való „együttműködés” lehetetlenné vált, mégpedig azért, mert „beteges állapotát és ideges félénkségét kihasználva, őt az utóbbi hónapokban már valósággal terror alatt tartotta, a híveiket ellene lázította”.¹⁵ Ebben az esetben ismét nem lehet tudni, hogy valójában mi okozta a parókus lelkész és segédje között a konfliktust. A Kádár Pétert informáló Fekete Csaba könyvtáros-lelképásztor feltételezése szerint „segédlelkész és főnök személyes ellentéte, meg talán valamilyen lakásügy is lehet a háttérben, illetve az a nem ritka jelenség, hogy az ifjú lelkészt szívesebben fogadta és tekintette pásztorának a gyülekezet, mint a bebetonozott nagypapot.”

A püspök ezt követően a június 13-án kelt 2701/1940. sz. rendeletével július 1-i időponttal hatályon kívül helyezte Vásárhelyi Lajos büdsszentmihályi segédlelkészi kirendelését, vagyis *menesztette állásából*.

Ezután következtek a segédlelkésznek azok a lépései, melyeket utólag fölírítottak neki (és amelyeket Fekete Csaba közlése nyomán részben Kádár Péter is említ): húzta-halasztotta szolgálati lakásának átadását, illetve hívei – állítólag az ő kezdeményezésére – aláírásokat gyűjtöttek a megtartása érdekében.¹⁶ (Lakása kiürítésének halogatását illetően figyelembe kell venni azt is, hogy ekkor már biztos volt abban, miszerint hamarosan Özörényben folytathatja a lelkészi pályáját, emiatt nem akart kétszer költözködni: egyszer Hódmezővásárhelyre, majd onnan a gömöri faluba. Az más kérdés, hogy pár héten belül kiderült, az új állás elfoglalásának ideje bizonytalan időre kitolódik...)

1940. augusztus 1-én értesítette Révész Imrét, hogy (egy hónap késéssel) kiürítette a büdsszentmihályi lakást, de azt is közölte, hogy aznap megjelent nála dr. Fehér István, a budapesti *Magyarság* című napilap¹⁷ munkatársa, aki a fölmentésével kapcsolatos dolgok iránt kérde-

¹³ TtREL, I. 1. c fond, 394. doboz, 924/1941. sz., az 1940. január 30-i jegyzőkönyv.

¹⁴ TtREL, I. 1. c fond, 394. doboz, 924/1941. sz., Révész Imre 1940. augusztus 11-i levele br. Vay Lászlónak.

¹⁵ TtREL, I. 1. c fond, 394. doboz, 924/1941. sz., Révész Imre 1940. augusztus 13-i levele az Egyetemes Konvent Elnökségéhez. (Ajtay beadványát nem sikerült megtalálnom.)

¹⁶ Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy ugyan Ajtay tiszteletes szerint „a 479 aláírás közül 269 számításba nem jöhet”, mert vagy nem gyülekezeti tagok írták alá az ívet, vagy ugyanazon kéztől származik több aláírás, figyelmes vizsgálódás után nyilvánvalóvá válik: a „hamisítások” esetében arról van szó, hogy egy-egy személy sokszor a családtagjai nevében is aláírta az ívet, tehát nem feltétlenül *tudatos csalásról* van szó.

¹⁷ A *Magyarság*ot még Milotay István és Pethő Sándor alapították 1920-ban. 1938 májusában a részvények többségét megszerző Rupprecht Olivér átvette a lapot, és a hungarista mozgalom szolgálatába állította. Ő maradt az elnök-vezérigazgató, és felelős kiadó, a főszerkesztő pedig Hubay Kálmán nyilas parlamenti képviselő lett.

zösködött.¹⁸ (Fehér aznap levélben megkereste a püspököt is, és aziránt érdeklődött, hogy mi volt az oka a segédlelkész eltávolításának. Másnap ő azzal utasította vissza, hogy „kívülálló tényezőknek” nem köteles információkat adni az egyház belső dolgairól.) Vásárhelyi valószínűleg a nyilas barátain keresztül került kapcsolatba a lappal. Föltételezésem szerint ő jelentkezett a szerkesztőségénél levélben vagy személyesen, elpanaszolván, hogy püspöke a nyilasokkal való szimpatizálása miatt rúgta ki az állásából, (ami nem egészen igaz!), és állítása alátámasztására átadta a január 30-án fölvetett jegyzőkönyv egy példányát, amelyben Révész Imre igen kritikusan nyilatkozott a pártról. (Ebben ugyanis nyomatékosan hangoztatta, hogy „a Nyilaskeresztes Párt eszméire és törekvéseire vonatkozólag még sokkal aggasztóbb jelenségek és bizonyságok merültek föl, aminek következtében bármely keresztyén egyház lelkészének még sokkal fokozottabb mértékben távol kell tartania magát ettől a mozgalomtól”.¹⁹) Ezek után az augusztus 11-én megjelent nyílt levélben²⁰ leközltek a jegyzőkönyv szövegének nagy részét, majd Fehér István azzal próbálta megvédeni a velük szimpatizáló segédlelkészt, hogy kijelentette róla: ő csak fölismerete azt, miszerint „a XX. század győzelmes koreszméje a nemzetiszocializmus”. Végül antiszociális magatartással (mert felmondási idő nélkül szolgálati lakásából – úgymond – szívtelenül az utcára dobatta Vásárhelyit a két beteg kisgyermekével és feleségével együtt), valamint pártpolitikai egyoldalúsággal vádolta meg a nagy tekintélyű püspököt.

Ezzel betelt a pohár: Révész Imre augusztus 11-én – az egyházkerület főgondnokával, br. Vay Lászlóval együtt – *elrendelte a fegyelmi eljárás megindítását*. Amikor azonban az ítélethirdetésre sor került, Vásárhelyi már a Tiszáninneri Református Egyházkerületben lévő, a Gömöri Református Egyházmegyéhez tartozó Özörényben volt lelkipásztor.

Arra a kérdésre, hogy mi módon került kapcsolatba a büdszentmihályi segédlelkész az özörényi gyülekezettel, egyelőre nem lehet választ adni. Annyi bizonyos, hogy még 1938 áprilisában ült meg a lelkészi állás, de a presbitérium kezdetben nem akart új lelkészt választani, mert anyagi téren gondjai voltak. Ezért feltehetően csupán 1938 végén vagy a következő év elején kerülhettek kapcsolatba Vásárhelyivel. 1939 júniusában tartottak presbiteri gyűlést a kérdésben – az esperes elnökletével –, s ezen a gyűlésen három szavazattöbbséggel meghívták papnak Vásárhelyi Lajost. Erről Ajtay Jenő egy június 22-i levelében tájékoztatta egyik kollégáját. Mint írta, az özörényi presbitérium meghívta segédlelkészét, és már csak a gyülekezet van hátra. „Azt hiszem ott is nagy többsége van; bár tudomásom szerint az illető esperes úr mást szeretne” – közölte a lelkipásztor. Ebből annyi igaz, hogy Lenkey Lajos a kérdést az egyházmegyei közgyűlés elé vitte, mivel tudomására jutott, hogy Vásárhelyi több özörényi egyházzal is tartotta levélben a kapcsolatot – nyilván saját maga mellett agitált. Ez az egyházi törvények szerint tilos volt. Ráadásul – állítólag – a segédlelkészt *megfenyegette*.²¹ Emiatt a lelkész abban az évben nem tudta elfoglalni az új szolgálati helyét. Egy évvel később, 1940. június 4-én arról tájékoztatta a büdszentmihályi lelkipásztor a püspököt, hogy abban a hónapban eldől, elfoglalhatja-e Vásárhelyi az özörényi állást. Ez valami oknál fogva még sem történt meg, csupán november 1-től lett a gömöri falu parókus lelkésze.

Az Alsószabolcs-Hajdúvidéki Református Egyházmegye bírósága 1941. február 11-én hozta meg az ítéletet az – akkor már özörényi – lelkipásztor fölött. A bíróság szerint Vásárhelyi Lajos volt büdszentmihályi segédlelkész bűnösnek bizonyult az Egyházi Törvénykönyv (E. T.)

---

¹⁸ A lap 1940. július 6-i számában már foglalkoztak a lelkész ügyével. Egy közleményben arról számoltak be, hogy egy „7 évi kifogástalan lelkészi szolgálat” után „nemzeti szocialista magatartás miatt” állását vesztt, és kilakoltatás előtt álló lelkész azonnali állást keres. Az illető neve nincs megadva, de egyértelműen Vásárhelyiről van szó.

¹⁹ A püspök már a november 10-i levelében kifejtette: „a nyilaskeresztes mozgalom eszmei kiforratlansága és szélsőséges forradalmi tendenciái szerintem egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy velük református lelkészember kapcsolatokat tartson fenn.”

²⁰ *Magyarország*, 1940. augusztus 11., 5. o. („Nyílt levél Révész Imre debreceni református püspök úrhoz.”)

²¹ A Sárospataki Református Kollégium Levéltára, az egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyve, HKF. I. 4/3. fond. Ezúton köszönöm meg Szentimrei Márk levéltárosnak a kérdésben nyújtott segítséget.

VI. törvénycikk 46. paragrafus A/4 pontjában²² meghatározott fegyelmi vétségben, mert azt a bizonyos január 30-i „bizalmas, tehát hivatali titkot képező” jegyzőkönyvet „illetéktelen egyén kezére” adta, és ezzel – „azon célból, hogy püspökének törvényes hatáskörben kiadott rendelete ellen izgasson” – szándékosan közreműködött abban, hogy az iratot a Révész elleni hírlapi támadásra használhassák fel. Ezért az E. T. VI. törvénycikk 47. paragrafus B) pontja értelmében 200 pengőre büntették (ez akoriban egy jó havi fizetésnek számított), mellékbüntetésként pedig három évig eltiltották a jobb javadalmazású állásra való, vagy magasabb egyházi tisztségre történő választhatóságtól.²³ Az indoklásban az első vádpont alatt megemlítették, hogy Ajtay visszavonta ugyan a följelentését, de az egyházkerületi elnökség „a felhozott állítások súlyosságára tekintettel nem hajlandó napirendre térni az ügy felett és az egyházi igazságszolgáltatásnak közérdekből szabad folyást enged.” A második vádpont alatt megismételték a főntebb említett vádat a jegyzőkönyv kiszolgáltatásáról. Mivel pedig az első vádpont megítéléséhez fegyelmi eljárás lefolytatása szükséges (erre azonban később nem került sor!), a vád alapját csak a második vádpont képezte. A vádlott védekezését (hogy például az ominózus jegyzőkönyvre nem volt rávezetve a „bizalmas” minősítés) a bíróság nem fogadta el, szerinte tudatosan azért adta át a szerkesztőnek a dokumentumot, hogy püspökét a nagy nyilvánosság előtt megtámadják és annak révén „intézkedése megváltoztatására próbálják kényszeríteni” (ez azonban nem logikus, hiszen akkorra a vádlott már megpályázta az új állást), „vagy legalábbis bosszút álljanak rajta”.

Végeredményben tehát – a Kádár Péter kifejezésével élve – „konfliktuózus alkatú” Vásárhelyi Lajost *nem azért ítélte el* az egyházmegye bíróság, mert – Révész Imrét idézve – „erős rokonszenvet tanúsított” a nyilasok iránt, hanem azért, mert az egyik „baráti” (szélsőjobboldali) lapon keresztül megtámadta püspökét. Az, hogy mennyire volt szoros kapcsolata a nyilaskezes párttal, valóban tagja volt-e a pártnak, a rendelkezésre álló forrásokból nem derül ki. Meggyőződésem szerint arról van szó, hogy Vásárhelyi Lajos a harmincas évek második felében „bedőlt” a nyilasok szociális demagógiájának.²⁴ (Ezen nincs mit csodálkozni, közismert személyiségeket – például tudósokat, művészeket – lehetni említeni, akik ugyanígy jártak.) Egyébként a népbírósági perében több tanú kiemelte a szociális érzékenységét. Arra viszont egy forrásom sem utal, hogy a lelkész nyíltan zsidóellenes lett volna, de – Ungváry Krisztián megállapítása szerint – „nem volt szükségszerű, hogy a nyilas vonzalmak minden esetben egyúttal vad antiszemitizmust is jelentsenek”.²⁵

Ami a két nyilas politikussal, dr. Püskösti Mihály főispánnal és dr. Budinszky László igazságügy-miniszterrel való kapcsolatát illeti, röviden a következőket lehet elmondani. Püsköstit még a debreceni egyetemről ismerte. Hogy mennyire volt *baráti* a kapcsolatuk, az a föllelhető iratokból nem derült ki, mindenesetre Vásárhelyi 1943-ban elintézte, hogy a miskolci ügyvédtől akkortájt elvált felesége, mint kántortanító elhelyezkedhessen az özörényi református

---

²² Az 1933. évi VI. egyházi törvénycikknek a fegyelmi vétségeket felsoroló 46. paragrafusa A) pontja szerint „Egyházi tisztviselőnek vagy alkalmazottnak a következő pontokban felsorolt cselekményei vagy mulasztása: [...] 4. pont: ellenszegülés és engedetlenség az egyházi felsőbbbségek törvényes rendeleteivel és határozataival szemben vagy az ezek ellen való izgatás.” *A Magyarországi Református Egyház törvényei. (Az 1928. évi május hó 8. napján megnyílt negyedik és az 1939. évi március hó 1. napján megnyílt ötödik budapesti országos zsinat által alkotott törvénycikkek.)* Budapest, 1942. 182–183. o. (A továbbiakban: Egyházi törvénykönyv, 1942.)

²³ TtREL, I. 1. c fond, 382. doboz, 2701/1940., az 1941. február 11-i tárgyalási jegyzőkönyv és ítélete.

²⁴ A megvádolt lelkész a vásárhelyi politikai rendőrségen 1946 áprilisában fölvetett jegyzőkönyvben elismerte, hogy „lelkészi tevékenysége alatt a nemzeti szocialista mozgalomnak a földreformra vonatkozó, valamint a kisemberek és általában a kizsákmányoltak életlehetőségeinek javítására irányuló törekvéseit magáévá tette”. (CsML, Nb. 131/1947./6. sz., 8. o.) A nyilasok agrárprogramjának radikalitása egyébként „a kommunista párt javaslataival vetekedett” – de „természetesen” volt egy antiszemita éle: „a földkérdés rendezésénél a program nyíltan ki is mondta, hogy a zsidó nagy- és középbirtok azonnal kiosztandó”. Emellett az egyházi és a világi nagybirtok felosztása is célként szerepelt. Lásd Ungváry Krisztián: A politikai erjedés – az 1939-es választások Magyarországon. In: *Hadi Krónika*, 2002. 11. sz. 217–220. o.

²⁵ Ungváry Krisztián: Kik azok a nyilasok? In: *Beszélő*, 2003. 6. sz. 58–68. o.

elemi iskolánál.²⁶ Emiatt a nyilas főispán a lekötelezettje lett, és jórészt ennek köszönhető, hogy – mintegy mentőövként – 1944 novemberében följánlotta a dezertőr lelkipásztornak, fogadja el a pár hónapja nem működő özörényi hadiüzem vállalati felügyelői tisztjét és indítsa be a gyárat. A bőrét menteni kívánó Vásárhelyi még pár napig habozott, majd a munkások kérésére november 16-án átvette a gyár adminisztratív vezetését.²⁷ A dr. Budinszky Lászlóval²⁸ kapcsolatos viszonyát megvilágító iratokat Budapest Főváros Levéltárában²⁹ nem találtam, így nem derült ki, hogy honnan ismerték egymást. A szélsőjobboldali ügyvéd Budapesten praktizált, majd 1939-ben a rétsági kerületben választották meg (nyilas programmal) parlamenti képviselőnek, tehát nem abban a közegben mozgott, ahol Vásárhelyi. Emiatt csupán azt tudom elképzelni, hogy talán Gál Csabán keresztül kerültek egymással kapcsolatba. (Ő ugyanis – egy levél tanúsága szerint – jó viszonyban volt az elv- illetve párt-társával.) A lelkész népbírói peréhez csatolt irataiból azonban nyilvánvaló, hogy csupán azért „levelezett” Budinszkyval – vagyis küldött két (!) levelet –, hogy a reábizott vállalat munkásait jövedelemhez juttassa. Emiatt olyasmint állítani, mint amit Kádár vitairatában lehet olvasni, miszerint „a nyilaskeresztes párt országos és területi szintű vezetőivel gyümölcsöző kapcsolatokat ápolt” (ami a források tükrében egyszerűen valótlán), csupán nagyfokú elfogultsággal lehet.

Vásárhelyi Lajos egy „*megtévedt*”, *nyilas szimpatizáns értelmiségi* volt (lásd például az ideig-óráig a nyilasokhoz közeledő Matolcsy Mátyás vagy Féja Géza esetét). A kommunista rezsim előbb-utóbb megbocsátott volna neki (akárcsak a „kisnyilasok” nagy többségének), ha 1945-től lelkes kommunista-szimpatizáns vált volna belőle, vagy szorgos besúgó, de mert egyik sem lett, a kommunista rendszer „megrögzött reakciónak”, „rendszerellenesnek” minősítette. Ezen a ponton hadd hívjam föl Kádár Péter figyelmet arra, hogy ha már a *szélsőjobboldal* szociális programjával egyetértő Vásárhelyi nyilas múltját főlemlegeti, érdemes lenne elgondolkodnia annak a – sokak által ma is nagyra tartott – Erdei Ferencnek a megítéléséről is, aki a harmincas években még a népi mozgalomhoz tartozott, de egy idő után a *szélsőbaloldalnak*, a kommunistáknak „dől be”, majd gátlástalanul kiszolgált a Rákosi-rezsimet, sőt, mint tisztántúli világi főgondnok az ötvenes években közvetve egyháza tönkretételéért is felelőssé tehető.

Dr. Vásárhelyi Lajos, „a rendszer megrögzött ellensége”

Vásárhelyi – mint a 2008-as dolgozatomban írtam – 1945 nyarán tért vissza szülővárosába, ahol simán leigazolta a világi igazolóbizottság, hisz otthon semmi terhelő momentumot

---

²⁶ A népbíró előtt tett vallomását alátámasztja a nyilas főispán fia, az ismert baloldali publicista, Pünkösti Árpád is. Lásd a könyvét: *Az alsó fiók. Családtörténet*. Budapest, 2007. 74. o. (Ő a könyvében többször szóba hozza Vásárhelyit, ám olyannyira elfogult vele szemben, hogy művének forrásértéke emiatt minimálisnak tekinthető. Elfogultságát egyértelműen elismerte a nekem írott levelében.)

²⁷ Kádár Péter szerint Vásárhelyi azért vallotta a bíróság előtt azt, hogy csak a munkások kérését teljesítette, mert „igyekezett tisztára mosni magát a vádak alól”. Hát akkor hadd idézzem szó szerint Faragó Klárának (ő az Özörényel már akkor is szinte összenőtt Pelsőc gyógyszerésznőjeként szemtanúja volt az eseményeknek) a népbírói eskü alatt tett vallomását: „Tudomásom van róla, hogy a vádlott a munkások kérésére elvállalta a leállt cellulóze gyár vezetését. *Ezt maguk a munkások mondták el nekem* azzal, hogy így akartak megszabadulni a katonai szolgálat alól. A munkások a legnagyobb szeretettel beszéltek a vádlotról. Azt is tudom, hogy a vádlott leventéket is felvett a munkások közé, hogy azoknak se kelljen elmenni.” CsML, Nb. 131/1947./6. sz., 22. o. (A kiemelés tőlem – V. G.)

²⁸ Dr. Budinszky László (Budapest, 1895–1946) 1919-ben a szibériai hadifogságából hazatérve a Vörös Őrség zászlóaljparancsnoka lett. 1926-tól folytatott ügyvédi gyakorlatot, 1935-ben belépett a Rassay-féle Polgári Demokrata Pártba, majd 1938-ban a Salló-féle Nemzeti Frontba. 1939-ben – képviselővé választása után – tagja lett a Nyilaspártnak. 1940-től Szálasi protokollfőnöke, a nyilas kormányban igazságügyminiszter lett. 1945. október 19-től előzetes letartóztatásban volt. A népbírói 1945. december 12-én halálra ítélte, amit a NOT 1946. február 25-én jóváhagyott és március elején kivégezték.

²⁹ Budapest Főváros Levéltára, dr. Budinszky László ügyvéd és képviselő iratai (1937–1944), XIV. 29. fond, sz. n. és Budinszky László népbírói perének iratai, XXV. 41. fond, 1/a állag, Nb. 4349/1945. sz.

nem tudtak ellene fölhozni.³⁰ Hamarosan a helyi politikai rendőrség látókörébe került, ugyanis valószínűleg dr. Budinszky László népbírói perét megelőző nyomozás során fölmerült az ő neve is. 1946. március 8-án a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya egy feljegyzésében azt jelentette a vásárhelyi PRO-nak, hogy „egy ügy nyomozása kapcsán a következők jutottak tudomásomra: Vásárhelyi Lajos ref. lelkész az özőrényi cellulózgyár volt gyári felügyelője nyilas párttag volt, ezenkívül összeköttetésben állt Szálasival, Budinszkyval...”.³¹ Ezt követően először csak állítólagos „antikommunista”, „népi demokrácia-ellenes” kijelentései okán nyomoztak utána, majd az 1944 őszi özőrényi szerepválalása miatt. Tulajdonképpen ez utóbbi miatt vádolták meg, és nem a már említett nyilas kapcsolatait, vagy nyilas-szimpatizáns mivolta okán. Mindazonáltal a Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt és a Polgári Demokrata Párt által delegált népbírók *nem tartották bűnösnek*. Velük szemben a baloldali népbírók, valamint a tanácsvezető bíró a bűnössége mellett szavaztak, de nyilvánvalóan nem azért, mert valóban „háborús bűntettet” követett el azáltal, hogy az özőrényi hadiüzem egy bő hónapig még működhetett, hanem a miatt, mert valahogy „le kellett papírozni” a vádlott internálótáborban eltöltött tíz hónapját. (A népbírói perekben számtalan esetben tetten érhető ez a gyakorlat.)

A megpróbáltatások azonban ezzel nem értek véget, mert szabadulása után jó három hónappal, 1947. augusztus elején internálták. Az internáló táborból csak 1948. január 28-án szabadult ki, de még 1949. február 5-ig rendőrhatalósági felügyelet alatt állt. A politikai rendőrség ezt követően sem hagyta békén: augusztus 8-án az ÁVH szegedi osztálya „*kompromittáló adatok*”³² alapján beszervezte az ún. „B” (bizalmi) hálózatába. Az ÁVH iratanyagának jelentős része 1956-ban megsemmisült, emiatt nem lehet tudni, hogy *ténylegesen* végzett-e besúgó tevékenységet, de egy 1968-as jelentésben³³ (melyben röviden összefoglalták korábbi kapcsolatát a politikai rendőrséggel) az olvasható, hogy „a kapcsolat rövid időn belül megszűnt”.³⁴ Sokáig nem örülhetett a „szabadságnak”: 1951. szeptember 10-én a beszervezést felújították, amely ellen két hét múlva írásban *tiltakozott*. Ennek ellenére – állítólag – 1954. július 12-ig „foglalkoztatott”, majd, *mint alkalmatlant kizárták*. Azt, hogy ez mit jelent, iratok hiányában csak találgatni lehet. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának egyik munkatársa szerint az „alkalmatlanság” azt jelentette, hogy az illető rendszeresen megtagadta a „munkát”³⁵ és nem jelentett, vagy jelentései operatív szempontból használhatatlanok voltak. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy (a kemény Rákosi-diktatúrában!) tiltakozni merészelt a beszervezés ellen, amiből arra lehet következtetni, hogy még sem sikerült megfélemlíteni, megtörni.

---

³⁰ Kádár Péter téved, amikor azt írja: „az igazolása is mindössze azt tisztázza, hogy Vásárhelyi (Zsarkó) nem vállalt vezető tisztséget olyan szervezetekben, amelyeknek az új hatalom »demokrácia- és népellenes« tevékenységet tulajdonított”. Az igazolóbizottságok nem csak azt vizsgálták, hogy az illető vezető tisztséget töltött-e be egy „népellenesnek” minősített szervezetben, hanem azt is, hogy milyen politikai nézetei voltak. Számos esetet hozhatnánk fel arra, hogy az illető nem volt jobboldali párt vagy szervezet tagja, de 1945 előtt szovjetellenes, antikommunista cikket írt vagy beszédet tartott, és „csak” emiatt nem igazolták.

³¹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁbSzTL), Vásárhelyi Lajos vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-16881, 6. o. (A fővárosi PRO információi szerintem alaptalanok voltak: semmi sem támasztja alá, hogy a lelkész nyilas párttag lett volna, mint ahogy a Szálasival – aki 1938 nyaratól 1940 őszéig börtönben ült – való kapcsolatára sincs semmi bizonyíték.)

³² Ez bármi lehetett: politikai múlt, bűnügy, „nőügy” stb. Lehet, hogy nyilas-szimpatizáns múltjával zsarolták meg.

³³ ÁbSzTL, O-13.586/5. sz. objektumdosszié („Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása”), Geréb Sándor alezredes, a BM III/III-1-c alosztály vezetője és Kiss Ervin alezredes 1968. december 23-i jelentése.

³⁴ Kincses Imre ÁVH-s hadnagy egy 1950. május 19-i jelentésében még mint „B egyénünk”-et említette, de más információt nem adott róla. ÁbSzTL, 3. 1. 9., V-1090. (Tárkány Szűcs József vizsgálati dossziéja), 33. o.

³⁵ A munka megtagadását nem egyszer kísérte súlyos retorzió. Például dr. Albrecht Ferenc volt bánffyahunyadi ügyvédet és politikust emiatt tartóztatták le, majd két évre internálótáborba került. Lásd Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Budapest, 2008. 250. o.

Miközben a „szomszéd Cég” (ahogy az Állami Egyházi Hivatal/ÁEH Csongrád megyei főelőadója előszeretettel „becézte” az ávót) azt kellett tapasztalja, hogy dr. Vásárhelyi Lajos nem akar együttműködni velük, Óvári László a menesztését szorgalmazta az esperesnél. Az ÁEH és az AVH szoros együttműködését számos forrás bizonyítja, ezért joggal föltételezhető, hogy az egyházi főelőadó az eltávolítását részben a hírhedt politikai rendőrséggel szembeni magatartása miatt vetette fel. Az sem lehet véletlen, hogy abban az időben, amikor vonakodott információkat adni az ávónak, ráadásul a korábbi dolgozatomban is említett „vetítógépes akciója” miatt Óvári haragját is kiváltotta, a szegedi pártlapban megtámadták. Azzal vádolták, hogy nem csupán bibliai képeket vetített hanem „a magát papnak álcázó feneketlen romlott lelkű mélységesen aljas ember [...] pornográf képekkel, burzsoá szennyirodalommal akarta megfertőzni a fiatal munkás és parasztlányokat”. Az ismeretlen nevű sajtómunkás szerint Vásárhelyi „nyilas gyárigazgató volt Kárpát-Ukrajnában” és „háborús gáztetteiért” kapott tíz hónap börtönbüntetést. A „papnak álcázott nyilas gyárigazgató, és a háborús uszító, háborús bűnös [...] fiatal tanuló lányokat bolondított el”, ezért „ügyészért és bíróért kiáltunk a nép nevében!” – üvöltött az „éber” újságíró.³⁶ (Nem csoda, ha ezek után – hogy tisztázza magát az abszurd vádakkal szemben – a lelkész két nappal később önmaga ellen egyházi bírósági eljárást kért. Ennek kimenetele – az iratok hiányában – nem ismeretes, csupán annyi bizonyos, hogy az eljárást nem fejezték be, valamiért fölfüggesztették.³⁷) Az „antiklerikális” kirohanás valóságtartalmával kapcsolatban arra hívom föl a figyelmet, hogy Vásárhelyi „áldozatát” ugyanúgy hívták („Juci”), mint a Hajdú-Bihar Megyei Néplap 1952. március 16-i számában hasonló vádakkal megtámadott Kecskés Balázs akkori szentpéterszegi (későbbi Hódmezővásárhely-ótemplomi) lelképásztor „áldozatát”, sőt, a két „narratíva” is bizonyos helyeken szinte szó szerint megegyezik – ami azt sejteti, hogy ezek a cikkek akkoriban egy kaptafára készültek, tehát nem lehet őket komolyan venni.

Arról, hogy a lelképásztort egy *konceptiós jellegű eljárás* nyomán mozdította el az egyházi bíróság az állásából, már korábban részletesen írtam. Amiatt, hogy érthető legyen: nem nyilas múltja miatt, vagy – miként Kádár Péter gondolja – a „keresztényen habitustól is elütő személyiségvonásaiból és szellemiségéből” adódóan érte az egyházi retorzió (melyet – ezt úgy látszik nem lehet eléggé hangsúlyozni! – az ÁEH megyei főelőadója kezdeményezett³⁸), még egyszer ismertetem azokat a vádpontokat, melyek alapján elmarasztalták. Az egyik az volt, hogy 1954 decemberében (valójában októberben!) „a missziói szabályrendelet kötelező rendelkezéseit” megszegte – vagyis engedély nélkül meghívta Ungár Aladárt,³⁹ a Keresztény Testvérgyülekezet prédikátorát, aki egy összejövetelen „hozzászólásképpen” Biblia-magyarozatot tartott. Ezen kívül azt is fölrották neki, hogy olyan, „az egyházi tekintélyt lealacsonyító, az állásához szükséges bizalmat megingató magatartást tanúsított, minek következtében a nyilvánosság előtt is súlyos megítélésnek tette ki magát”. (Ennek mibenlétére nem tértek ki.) A harmadik vádpont szerint 1955. december 5-én a püspöki hivatalban „egyházi és közéleti szempontból többek jelenlétében [...], demoralizáló és destruktív kijelentéseket tett”. Végül pedig „az Egyház és az Ál-

³⁶ *Délmagyarország*, 1952. február 21. („Ügyészért, bíróért kiáltunk!”)

³⁷ Munkácsy esperes 1956. január 11-i levele Péter Jánosnak. A Csongrádi Református Egyházmegye Levéltára (a továbbiakban: CsREL), az egyházmegye 1956–1957-es iratai, Püspöki Hivatal-csomó, 1956. E 83-56. sz.

³⁸ Ebben a korszakban mindenhol az egyházi (fő)előadók kezdeményezték a „reakciós” lelkészek eltávolítását. Nem történt ez másként Hajdú-Bihar Megyében sem. Rösler János egyházi előadó 1953. június 6-i, „Megyénk területén a klerikális reakció munkájának kiértékelése és új munkamódszere” című jelentésében írja, hogy „ezen a területen különböző eljárásokkal 14 parochust *menesztettünk*, pl. Balla Árpádot Hajdúnánás[ról], Hegyaljai Kiss [Gézát] Debrecen[ből], vagy Szász Imre esperes[t] Monostorpályi[ról].” (A kiemelés tőlem – V. G.) Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, a megyei tanács egyházi előadójának iratai, XXIII. 24/a fond, 1. doboz, sz. n.

³⁹ Ungár Aladár (Budapest, 1905–1970) zsidó származású, a húszas években keresztény hitre tért prédikátor. A harmincas évektől a Krisztus-hívő zsidók mozgalmát vezette, évtizedeken át aktív munkatársa volt a Magyar Evangéliumi Alliance-nak, majd ügyvezető titkára a Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének. 1959-ben „diszidált” Magyarországról.

lam közötti Egyezmény szellemével ellentétben álló magatartást tanúsított”.⁴⁰ Tehát (leszámítva a harmadik vádpontot) jórészt *politikai okok miatt veszítette el az állását*.

Az állásvesztés kapcsán Kádár Péter azt írja, hogy „lelkésztársai a legcsekélyebb mértékben sem álltak ki személye mellett az Ótemplomból való elmozdításakor”, mert „a lelkészi kar tagjai jól ismerték Vásárhelyi (Zsarkó) pályafutásának háború előtti mozzanatait is” – vagyis szerinte számon tartották az „összeférhetetlen” lelkész korábbi nyilas-szimpátiáját. Ebből én arra következtetek, hogy kritikusom nem ismeri a hódmezővásárhelyi református egyház ötvenes évekbeli történetét.⁴¹ Mielőtt ugyanis egyházfegyelmivel állásából eltávolították dr. Vásárhelyi Lajost, Péter János püspök több lelkészt (köztük azt a Seres Bélát, akinek csupán az volt a „bűne”, hogy templomot szeretett volna építeni) elhelyeztetett a városból – anélkül, hogy a hívek vagy valamelyik lelkész tiltakozni merészelt volna az önkényes eljárás ellen. (Amikor 1952-ben Bakó László tekintélyes és népszerű szegedi lelképásztort, esperest mondatta le az egyházügyi főelőadó, illetve a püspök, és száműzte a Dunántúlra, senki nem mert megszólalni.⁴² Akkor épp’ Vásárhelyi menesztése miatt tiltakoztak volna...?) Mindazonáltal ismét leszögezem: 1955 végén nem „konfliktuskereső személyisége” miatt kellett távoznia az ótemplomi lelkészi állásából – mint ahogy Kádár vélelmezi tévesen –, hanem azért, mert az egyházügyi főelőadó őt tartotta a „reakciós lelkészek” vezéralakjának – aki ráadásul még az ávóval sem volt hajlandó együttműködni.

Az ’56-os forradalom alatti tevékenységét illetően arra hívom föl a figyelmet, hogy az egyházközségben mondhatni általános volt az a vélemény, miszerint őt a rákosista hatalom üldözte el. Ezért annak október 23-i bukása után logikusnak tűnt, hogy visszatérjen gyülekezetéhez. „Kádár Ferenc, – az 1956-os forradalom napjai alatt is illetékes ótemplomi helyettes lelkész” – írja édesapjáról Kádár Péter. Ez olyan, mint ha azt állítaná: a városi nemzeti bizottság helyett a városi tanács volt illetékes a forradalom napjaiban Hódmezővásárhelyen. Miért tekintették volna a presbitérium vagy a gyülekezet tagjai legitimnek („illetékesnek”) Kádár Ferencet, hiszen az a Munkácsy György rakta a nyakukra, aki maga is (az október 31-én lemondó) Péter János püspök támogatásával, durva hatalmi erőszak eredményeképpen lehetett előbb szentesi lelkész, majd esperes? Szerintem az 1956 tavaszán megválasztott Munkácsyt sem lehetett legitimnek tekinteni, ugyanis szó sem volt arról, hogy az egész gyülekezet szabad akaratnyilvánítása eredményeképpen lett volna – papíron – ótemplomi lelképásztort! Ezt így gondolhatta a tizenkét hódmezővásárhelyi egyházközség által 1948-ban létrehozott Központi Intéző Bizottság is, mert a november 3-i rendes közgyűlésén – melyen Vásárhelyi hangsúlyozta az egyházi rehabilitáció sürgős kimondását – minden különösebb megjegyzés nélkül tudomásul vette az ótemplomi egyházközségben történt „személyi változásokat”, és a jelenlevők bizalmukat fejezték ki a visszatért lelképásztort iránt.⁴³ (Egyébként ezen a közgyűlésen határozatilag mondták ki, hogy „a közigazgatási úton áthelyezett lelképásztorok visszahelyezésének ügye sürgősen felülvizsgáltassék az érdekelt egyházközségek és lelképásztorok kérése esetén.” Ugyanekkor csatlakoztak a november 1-én megalakított, Ravasz László nevével fémjelzett Országos Intézőbizottsághoz, mely hamarosan fölvette a Református Megújulási Mozgalom nevet. November 4. után ez lett a „református egyházi reakció” egyik szinonimája.⁴⁴)

A vitáiratban is hivatkozott, Csoma Lajos által említett „botránnyát” illetően pedig, én óvatosabban bánnék azzal az állítással, miszerint egyéni bosszúból „árulózta le” Vásárhelyi a bará-

⁴⁰ TtREL, I. 1. c fond, 586. doboz, 1175/1963. sz.

⁴¹ Kádár Péter szíves figyelmében ajánlom az alábbi munkámat: A „kulák”, a „reakciós”, és a „kommunistázó”. Három vásárhelyi református lelképásztort meghurcolása az ötvenes évek elején. In: *Szeremlei Társaság Évkönyve, 2007*. Hódmezővásárhely, 2008. 147–172. o.

⁴² Bővebben lásd tőlem: A Bakó László-ügy. Egy szegedi református esperes üldöztetése az ötvenes években. In: *Tiszatáj*, 2008. 2. sz., 68–79. o.

⁴³ TtREL, I. 1. c fond, 544. doboz, 95/1957. sz., 206/1956.

⁴⁴ Bővebben lásd Kiss Réka: *Kelt mint fent. Iratok a református Megújulási Mozgalom történetéből. (1956–1957)*. Budapest, 2007.

taival Gyáni Imrét, aki emiatt mondott le.⁴⁵ Nem zárom ki, hogy *ez is* történhetett – ám azt sem szabad figyelmen kívül hagyni (mint ahogy Kádár Péter „nagyvonalúan” megteszi), hogy Gyánit – mint korábban említettem – többen köpönyegforgató magatartással vádolták, ezért követelték lemondását a városi nemzeti bizottság elnöki posztjáról. Kötve hiszem, hogy csupán egy maroknyi, Vásárhelyi által „föltüzelt” hangoskodó miatt hagyta ott a fenti megbízását november 1-én. A Csongrád megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály Vizsgálati Alosztálya 1957 tavaszán tüzetesen kivizsgálta, hogy miként alakultak meg a megyei és a városi nemzeti bizottságok, kik vettek ezekben részt és mit tettek. Sem ebben az anyagban, sem az Erdei István és társai vizsgálati dossziéjában⁴⁶ nem találni nyomát, hogy Gyáni a lelkész miatt – akinek a neve elő sem fordul az iratokban – mondott volna le. (A „Kút völgyi” fedőnevű vásárhelyi ügynök egy 1961. decemberi jelentésében tér ki a Bethlen Gimnázium volt igazgatójának lemondására, ám egy szóval sem említi, hogy az általa is ismert Vásárhelyinek ehhez köze lett volna.⁴⁷)

A 2008. elején megjelent dolgozatom készítésekor még nem tudtam azt, hogy a lelképásztor pontosan mikor, és milyen események következtében volt kénytelen szögre akasztani palástját. Az elmúlt egy évben folytatott kutatásaim alapján azonban több minden kiderült. Mint korábban megírtam, egy köztörvényes ügy (vesztegetés) miatt 1957 februárja és májusa között jogerős börtönbüntetését töltötte. Ezalatt az ÁVH utódja, a BM Politikai Nyomozó Főosztálya részéről ismét „felújították” a kapcsolatot vele, vagyis újra *beszervezték*, (vagy legalábbis megkísérelték), ezúttal „ellenforradalmi terhelő adatok” alapján. Csakhogy 1958. december 29-én „mint megbízhatatlant, aki nem akar együttműködni”, *kizárták*.⁴⁸ Azt, hogy mivel zsarolhatták meg, források hiányában nem lehet megmondani, mert sem az ún. 6-os kartonja (melyet minden beszervezett személyre ki kellett tölteni, és azokról is, akiknek a beszerzése meghiúsult), sem az ún. „B” (beszerzési)-dossziéja⁴⁹ nincs meg és – már feltéve, hogy egyáltalán volt – az „M” (munka)-dossziéja sem került be az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába, emiatt pedig azt sem lehet tudni, hogy adott-e – írásban vagy szóban – jelentést a tartó tisztjének. Az idézett iratban az olvasható, hogy nem akart „együttműködni”, tehát minden bizonnyal jelentést sem adott.⁵⁰

A BM által „megbízhatatlannak” minősített dr. Vásárhelyi Lajos háromnegyed évvel szabadulása után ismét álláshoz⁵¹ jutott: az esperesnek, illetve a püspöknek köszönhetően az

---

⁴⁵ Csoma Lajos szerint Vásárhelyit személyes bosszú fűtötte vele szemben, ugyanis az egyik fiát még az év elején kicsapták a Bethlen Gimnáziumból, az apa ezért „bosszút esküdött”. Csoma Lajos: *Az elfelejtett forradalom*. Hódmezővásárhely, 2006. 97. o.

⁴⁶ ÁbSzTL, V-145.869. sz. dosszié. Gyáni Imre az Erdei István és társai per harmadrendű vádlottjaként hat év börtönbüntetést kapott.

⁴⁷ ÁbSzTL, M-35.891/1. sz. dosszié, 171. o.

⁴⁸ ÁbSzTL, 3.19. O-13586/5, Geréb Sándor és Kiss Ervin alezredek 1968. december 23-i jelentése.

⁴⁹ 1956 után a hálózati személyre vonatkozó anyagok (fényképes kérdőív, adatlap, önéletrajz, környeztetanulmány, beszerzési nyilatkozat, jelentés a beszerzés lefolyásáról, kiképzési terv, jelentés a kapcsolattartási módszerekről stb.) összegyűjtésére szolgáló dosszié.

⁵⁰ Zeőke Pál esetében hasonló következtetésre jut egy esettanulmány szerzője is. Zeőkét „terhelő adatok alapján” 1948-ban szervezték be, de egy év múlva „önkényesen, betegségére való hivatkozással megszakította a kapcsolatot” – mint Vásárhelyi, tehetném hozzá. 1951-ben újra beszervezték, de hamarosan kizárták a hálózatból. „Ez a forrás nem azt bizonyítja, hogy Zeőke Pálból ügynök lett – írja Bögre Zsuzsanna – hanem azt, hogy az ávh-sok újra próbálkoztak vele. Minden jel arra mutat, hogy a politikai rendőrség kudarcot vallhatott az ő esetében [*is* – V. G. megj.], nincsenek ügynökjelentései, nincs ügynök dossziéja. Valószínűsíthető, hogy megkísérelték beszervezni, de nem lett belőle ügynök, mert nem kezdett el jelentéseket írni.” Lásd Bögre Zsuzsanna: „Zeőke nem adja fel!...” Egy esztergomi főispán politikai életútja. In *Az 1945 utáni magyar katolikus egyháztörténet új megközelítései*. (Szerk.: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár), Pécs, 2007. 162. o.

⁵¹ Addig felesége virágboltjában dolgozott, de egy idő után a helyi hatóságok – városrendezési okokra hivatkozva – a boltjukat elvették, azt pedig nem engedélyezték, hogy a házuknál áruljanak. Ezzel kapcsolatban írta 1957. augusztus 26-án Pinkóczy Gusztáv Munkácsynak, hogy „tagadhatatlan [...], a gyülekezet részvéte velük van. A gyülekezet abba már belenyugodott és megéri, hogy lelkészi szolgálatot nem végez, és többé nem végezhet az ótemplom-

ótemplomi gyülekezettel megválasztott Kecskés Balázs korábbi szolgálati helyét foglalhatta el, vagyis Mindszent–Szegevár–Derekegyháza társegyházközségek lelkipásztora lett. Csakhogy ez a sajátos csere nem vált be, mert utódának a „rendteremtésbe” ugyanúgy beletörött a bicskája, mint az 1956. október 23. előtti háromnegyed évben Kádár Ferencnek.

Vásárhelyi ugyan az új helyén igyekezett lojális lelkésznek mutatkozni, a politikai rendőrség és Turai István egyházügyi főelőadó, miniszteri biztos – a róla szóló jelentések szerint – még sem nem bíztak meg benne. Csupán a megfelelő ürügy kellett ahhoz, hogy előjárói újabb egyházfegyelmet akaszthassanak a nyakába – ráadásul Kecskéssel együtt. A vádokról csak egy 1963-as összefoglaló jelentésből⁵² szerezhetünk tudomást. Eszerint Vásárhelyi Kecskés ellen „aknamunkát folytatott”, a presbitériumot tudatosan utóda ellen „izgatta”, mindezt pedig „csupán egyéni érdekből, és személyi okokból tette. Magatartása a gyülekezet rombolásával járt.” Valójában Vásárhelyi lett a *bűnbak* azért, mert Kecskés Balázs egy év alatt nem volt képes elfogadtatni magát az ótemplomi presbitérium és a gyülekezet többségével.

Az egyházkerület elnöksége által augusztus 18-án kiküldött fegyelmi bíróság, a Hajdúvidéki Református Egyházmegye Bíróságának Elnöksége 1958. november 27-i ítéletében kimondta: Vásárhelyit (és Kecskést) az E. T. VI. törvencikk 46. paragrafus A) bekezdés 3. és 11. pontjai⁵³ alapján *a lelkipásztori állásától fölfüggesztette*. A mindszeinti lelkész december 22-én megfellebbezte a határozatot. (Kecskés is, de ő később visszavonta a fellebbezést.) Vásárhelyi ítéletét az egyházkerület bírósága majd’ egy évvel később, 1959. november 27-én helybenhagyta. A lelkipásztor számíthatott erre, mert még a másodfokú ítélet meghozatala előtt, júniusban beadta a *nyugdíjkérelmét*. Valószínűleg nehéz szívvel döntött így, szívesebben maradt volna még a lelkészi pályán. Ezt abból lehet gondolni, hogy 1959 novemberében közölte Papp László segédlelkésszel, mindszeinti utódjával: „szolgálni szeretne, ahol lehet; *nem akar lelkészjellegéről lemondani*”.⁵⁴ (A kiemelés tőlem – V. G.) Még 1962-ben is azt jelentette róla a „Hódtói” fedőnevű hálózati személy, hogy „egyházi körökben azt beszélnek, hogy ismét lelkészi szolgálatot akar vállalni. Nyugdíjazás folytán üresedőben van a csanádalberti állás, oda szeretne elmenni”.⁵⁵ Erről persze szó sem lehetett.

Az egyházmegye elnöksége a nyugdíjkérelméhez természetesen hozzájárult, bár még jó időbe került, míg minden egyházi és világi hatóság jóváhagyta azt. De még ezt követően is problémát okozott az egyház vezetőinek. Szombati András debreceni egyházügyi előadó egy 1962. október 12-i negyedévi jelentésében⁵⁶ említi, hogy akadnak olyan lelkészek, akik „félreértelmezik a párt politikáját. Többben azok közül, akik az ellenforradalom előtt, vagy után állami vagy egyházi fegyelmezésben részesültek, rehabilitációt kérnek, követelözéssel lépnek fel”. Közöttük volt Vásárhelyi Lajos is. Persze a rehabilitáció esetében (sem) jöhetett szóba, már csak azért sem, mert nem volt hajlandó megváltozni, a rendszer iránt lojálissá válni. Az egyik hálózati személy 1966 márciusában a következőt jelentette róla: „Adja a nagy mártírt, hogy állásából elbocsájtották. Igyekszik segítséget adni, különösen »az üldözötteknek, akiket senki sem részesít támogatásban.« *Ő is az örökös ellenzékhez tartozik, aki a jelenlegi rendszer egyet-*

---

ban, de most már azzal izgatják őket maguk az amúgy is érzékeny kedélyeket, hogy számukra megélhetési lehetőség immár nincsen, még levegő sem jár nekik Vásárhelyen.” CsREL, az egyházmegye 1958–1959-es iratai, Ótemplomi csomó, 1957. E 754-57. sz.

⁵² TtREL, I. 1. c fond, 587. doboz, 1175/1963. sz.

⁵³ Az 1933. évi VI. egyházi törvencikknek a fegyelmi vétségeket felsoroló 46. paragrafusa A/3 pontja szerint az „egyházi tisztviselőnek vagy alkalmazottnak [...] olyan cselekményei vagy mulasztása, amely a vallásos érületbe, a híhűségbe vagy a jóerkölcsbe ütközik, az egyházi tekintélyt lealacsonyítja, a viselt egyházi hivatali állás méltóságát sérti. [...] 11. lelkészeknek, tanároknak, tanítóknak és általában minden egyházi tisztviselőnek olyan írása, tanítása, a nyilvánosság előtt tett nyilatkozata, amely hivatalos esküjökkel ellentétben áll.” *Egyházi törvénykönyv*, 1942. 182. o.

⁵⁴ CsREL, az egyházmegye 1958–1959-es iratai, mindszeinti csomó, 1959, E. 1488-59. sz.

⁵⁵ ÁbSzTL, 3.1.2. M-25.151, 89. o.

⁵⁶ Magyar Országos Levéltár, az ÁEH visszaminősített TÜK-iratai, XIX-A-21-d, 15. doboz, 00331/1962.TÜK.

len határozatával, cselekedetével nem ért egyet, de hallgatni tud, csak erősen megválogatott személyek jelenlétében hajlandó hivatalos véleményt mondani!” (Azok után amin keresztül ment, ez nem meglepő – tehetnék hozzá...) „Igen óvatos, de minden vonatkozásban felvértezett, aki tudja, hogy mikor és mit lehet mondani. Úgy tesz, mint aki megelégedett sorsával, mert ő már többet elérni nem tud – de azért mások útján próbálkozik!”⁵⁷ Szabó Károly rendőr ezredes, az „ellenséges személyeket elhárító, rendkívüli eseményeket felderítő” BM III/III-3 osztály vezetője egy 1968 végi átiratában úgy fogalmazott vele kapcsolatban, hogy, „jelenleg is ellenséges tevékenységet fejt ki, izgat a rendszer ellen [...], megrögzött ellensége rendszerünknek.”⁵⁸ Nem csoda, hogy a feleségével együtt beadott kivándorló útlevel-kérelmüket a Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztálya elutasító határozata után – a protestáns és más egyházakkal szembeni „elhárítással” foglalkozó III/III-1-c alosztály részéről – Geréb Sándor és Kiss Ervin alezredek is elutasították.⁵⁹

Itt jegyzem meg, hogy a Vásárhelyivel együtt első fokon elítélt Kecskés Balázst – bár másodfokon 1959. április 2-án jogerőre emelkedett az egyházi bíróság ítélete –, *rehabilitálták*, majd elnyerte Munkácsy György korábbi állását Szentesen (aki pedig a Szeged-Kálvin téri gyülekezet lelképásztora lett). Hogy miért úszhatta meg ilyen könnyen, arra – egyelőre – csak hipotetikus válasz adható. Gyanúm szerint azt követően, hogy kiszabadult az internálótáborból, 1957. augusztus 20-án „Felhő” fedőnév alatt „terhelő adatok alapján” *beszervezték*. Egyértelmű bizonyítékok híján⁶⁰ ez egyelőre csak kutatói föltételezés részemről, ám ezt alátámasztja Kádár Ferenc közlése is, miszerint *hallomásból* úgy tudta, hogy Kecskés igyekezett „az államhatalomnak kedvezni, embereket jelent[ett] föl, [...] volt amikor az állam elfogadta őt, mint besúgót...”!⁶¹ Ezzel magyarázható az a különös tény, miszerint Kecskést – annak ellenére, hogy „ellenforradalmi tevékenysége” előtt már korábban több összeütközése volt a világi és egyházi hatóságokkal⁶² – Munkácsy mintegy „megajándékozta” a tekintélyes ótemplomi állással,⁶³ majd a fegyelmije ellenére a szentesivel. Miközben Vásárhelyit ki kellett zárni a hálózatból, mert nem akart együttműködni, addig lelkészársága, készségesen jelentgetett.⁶⁴ (Jelentéseit az „M” dosszié hiányában az utókor sajnos egyelőre nem ismerheti meg.)

⁵⁷ ÁbSzTL, „Kútvolgyi” fn. ügynök munkadossziéja, 3.1.2. M-35.892/2, 89. o. (A kiemelés tőlem – V. G.)

⁵⁸ ÁbSzTL, 3.1.9. O-13.586/5. sz. dosszié, 316. o. Szabó Károly 1968. december 14-i átirata Baranyai György ezredesnek, a III/III. főcsoport főnök-helyettesének Vásárhelyi Lajos kivándorló útlevel-kérelme ügyében.

⁵⁹ „Dr. Vásárhelyi kivándorlása esetén ártana az egyházvezetésnek. Zavarná az állami-egyházpolitikai elképzeléseket, és erősíteni a nyugati egyházi ellenséges emigrációt.” – olvasható a Geréb Sándor és Kiss Ervin által jegyzett 1968. december 23-i feljegyzésben. ÁbSzTL, 3.1.9. O-13.586/5. sz. dosszié, 319. o.

⁶⁰ Kecskés Balázsnak sem az ún. 6-os kartonja, sem a „B”-dossziéja nem található meg a levéltárban, ám Lovász Imre őrnagy a BM III/III/1-b alosztályról a Csongrád megyei operatív helyzetről készített 1966. július 16-i jelentésében azt írja, hogy a „Felhő” fn. szentesi lelkészt egyebek mellett a „Hitvallók” fedőnévű ügyben „dolgoztatták”, ezért a másik (Szentes-felsőpárti) parókus lelkész, dr. Gilicze László nem jöhet szóba, hiszen megfigyelt személy volt az említett operatív ügyben. ÁbSzTL, O-13.586/1. sz. dosszié, 169. o.

⁶¹ Interjú Kádár Ferencsel. Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont, I-35-36. sz. (2007. május 29.)

⁶² Kecskést a debreceni népbíróság különtanácsa 1950. január 23-án „izgatás” büntette miatt öt hónap börtönbüntetésre ítélte, de ezt még megúsza, mert közkegyelemben részesült. Ezt követően a debreceni egyházmegye bírósága 1951. október 5-én feddésre ítélte, mert „országos törvénybe ütköző bűncselekményt követett el”. Két köztörvényes bűnügye is volt: 1950. szeptember 1-én becsületsértés miatt száz forintra büntette a berettyóújfalui járásbíró, a debreceni megyei bíróságon pedig „tartozási kötelezettség elmulasztása” és becsületsértés büntette miatt 1952. március 20-án két hónap börtönrre és hatszáz forint perköltségre ítélték. Végül egy ’56-os beszéde miatt 1957. február 21-én letartóztatták, majd a tököli internálótáborba hurcolták, onnan csak augusztus 7-én szabadult.

⁶³ Kecskés a megválasztatása után őszintén bevallotta a presbitériumnak, hogy úgy tudta, az esperes szentesi állását fogja megkapni és tulajdonképpen „szinte akarata ellenére” (!) került az ótemplomi gyülekezet élére. A Hódmezővásárhely-Ótemplomi Református Lelkészi Hivatal irattára, az 1958. január 10-i presbiteri gyűlés jegyzőkönyve.

⁶⁴ „Megbízható, ellenőrzött ügynök, kissé szenilis.” – írta Lovász az 1966. július 16-i jelentésében.

A két lelkész példája is mutatja, hogy *volt választási lehetőség*. A „kiszemelt” lelkész eldönthette: szorgosan informálja a politikai rendőrséget, jelentéseket ad szolgatársairól, gyülekezetének tagjairól, a környezetéről – és akkor cserében békén hagyják, folytathatja egyházi munkáját, vagy pedig megtagadja az együttműködést, mint Vásárhelyi. Természetesen nem lehetett könnyű ez a döntés, hiszen meg lett a következménye annak, hogy nem akart spicli lenni: a két – nyugatra „disszidált” – fiához nem engedték ki, (amikor 1960-ban hívták az Egyesült Államokba – ahol az egyik fia élt – lelkésznek, nem kapott útlevelet). Hosszú évekig magán érezhette a politikai rendőrség figyelő tekintetét. 1963. március 11-én úgynevezett „F” (figyelő) dossziét nyitottak rá (először csak „Hódtói”, majd „Tornyai” és „Némó” fedőnevű ügynökök⁶⁵ keresztül ellenőrizték), melyet csupán az évtized végén zártak le.

A „teljesen bethanista beállítottságú” Kádár Ferenc – és „Hódtói”, az ügynök

A „megrögzötten” rendszerellenes Vásárhelyivel ellentétben Kádár Ferenc igyekezett a kommunista rezsim iránt lojálisan viselkedni, a „jó” oldalon állt, és nem volt – Kádár Péter kifejezésével élve – „konfliktuskereső személyiség” sem. 1952-ben a debreceni teológián végzett, majd szeptemberben Péter János püspök kihelyezte a felső-szabolcsi egyházmegyében lévő Demecserbe, ahol 1953 januárjáig szolgált mint segédlelkész. Onnan esperesi segítséggel került haza Hódmezővásárhelyre. Február 1-vel a város külterületi egyházközségében, Gorzsa-Kopáncson lett segédlelkész, ahonnan két hónappal később a város újtemplomi egyházközségéhez került, ugyanebben a beosztásban. (Első vásárhelyi főnöke Tárkány Szűcs József „kulák-lelkész” lett, akit a nyár végén szintén elhelyeztetett a városból Péter János.) Amikor 1955 végén Munkácsy György eltávolította dr. Vásárhelyi Lajost az állásából, valami oknál fogva a fiatal (mindössze 29 éves) Kádár Ferencet bízta meg Hódmezővásárhely központi egyházközsége lelkészi teendőinek ideiglenes ellátásával. Mivel Kádár Péter vitairatában nem tér ki külön arra az álláspontomra, miszerint az egyházfegyelmi eljárás *konceptiós jellegű* volt, azt feltételezem, hogy ezzel egyetért. Ha pedig ez így van, mégis csak föl kellene magában tennie a kérdést: ki képviselte az egyházközségben a Rákos-rezsimet 1955 végétől? Nem Kádár Ferenc állt akkor a *rossz oldalon*? Arra a kérdésre sajnos nem tudok választ adni, hogy miért vállalta el ezt a szerepet. Egzisztenciális okokból? Félelemből? Megalkuvásból? Esetleg tényleg hitte azt, hogy Vásárhelyi olyan komoly bűnöket követett el egyháza ellen, amelyek miatt nem maradhat meg az állásában? A 2007 tavaszán vele készített interjúban azt mondta, hogy „a viselkedésével nem voltam kibékülve, mert [...] igyekezett az egyház ellenére dolgozni. [...] Az volt az ő hibája, hogy valóban méltatlanul beszélt sokszor... [...] Sok minden olyan dolgot csinált, ami méltatlan egy lelkészhez.”⁶⁶ (Konkrétumokat azonban nem árult el...)

Miután az Ótemplomhoz került, ott nem nyugodtak le a kedélyek, épp ellenkezőleg: forrongani kezdett a presbitérium és a gyülekezet. Az eddig megismert források alapján úgy látom, ennek alapvető oka az volt, hogy a többség ragaszkodott dr. Vásárhelyi Lajoshoz. Erre utal az is, hogy miközben az esperes ótemplomi lelkésszé választásán a gyülekezet nyolcvan tagja vett részt, addig az elűzött lelképásztor *rehabilitálását* kérő beadványt több százan írták alá.

Az 1956. október 28-án rajta esett sérelmet (Vásárhelyi ugyanis tényleg agresszíven lépett föl vele szemben) úgy tűnik nem volt képes megbocsátani. Erre, egy, az egyházkerület „legilletékesebb őrállójához”, Gaál István püspök-helyetteshez⁶⁷ küldött november 23-i keltezésű⁶⁸ leve-

---

⁶⁵ „Tornyai” és „Némó” fn. ügynökök „M”-dossziéi nem kerültek be az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába, emiatt nem tudhatjuk, hogy mit jelentettek a lelképásztorról.

⁶⁶ Interjú Kádár Ferencsel. I. h.

⁶⁷ Gaál István az 1957-es egyházi „visszarendeződés” egyik kulcsfigurája volt a Tiszántúlon, tulajdonképpen előkészítette a terepet Bartha Tibor számára (bár ő is aspirált a püspöki székre).

⁶⁸ TtREL, I. 1. c fond, 544. doboz, 2164/1955. sz. (Itt jegyzem meg, hogy már október 30-án arról tájékoztatta a rákosista esperest, miszerint Vásárhelyi „önhatalmúlag átvette a szolgálatot – kihasználva a társadalmi

léből lehet következtetni, melyben *szinte följelentette* Vásárhelyit azzal, hogy „alapos vizsgálatot” kért ellene, ráadásul azt állította, miatta került korábban Bakó László és Seres Béla „súlyosan hátrányos helyzetbe” – vagyis ő tehet arról, hogy el kellett hagyniuk Szegedet, illetve Vásárhelyt. Az eddigi kutatásaim⁶⁹ alapján nyugodtan kijelenthetem: ez a vád nem csupán nevetséges, de egyben durva valótlanosság is. (Egyébként ezeket az interjúban is megismételte...⁷⁰) Három hét múlva, december 15-én újabb levelet⁷¹ küldött Gaálnak, melyben ismét sürgette az „ellenforradalmár” lelkész „nem mindennapos ügyének” kivizsgálását és súlyos (jórészt légből kapott) vádakkal illette őt, ez pedig – enyhén szólva – nem mondható keresztyéni magatartásnak.

Ugyanakkor miközben Kádár Ferenc ilyen vehemenciával kérte dr. Vásárhelyi Lajos véglegesen eltávolítását, a presbiterek többsége – amint azt korábban részletesen bemutattam – még mindig ragaszkodott hozzá. Ennek akkor is hangot adtak, midőn 1957 tavaszán már egyértelmű volt a „visszarendeződés” az egyházban, az országban pedig javában folyt a megtorlás. Mindez arra utal, hogy – miként már hangsúlyoztam –, Kádár Ferenc nem tudta magát elfogadtatni a presbitérium nagyobb részével (és szerintem a gyülekezet többségével sem). Föltehetően emiatt nem ő került vissza 1957. letelején megbízott lelkészként az ótemplomi egyházközséghez, hanem dr. Pinkóczy Gusztáv nyugalmazott lelképásztor.⁷²

Ezt követően a vásárhelyi református egyházközségek közös hitoktatója lett, de az 1956/57-es tanév végével az ilyen jellegű megbízatása megszűnt, majd egy püspöki végzéssel február 7-i hatállyal az újszegedi missziói egyházközséghez tartozó Kistelekre rendeltetett. Kádár Ferenc azt nyilatkozta egy vele készült interjúban,⁷³ hogy „egy ökumenikus imahét megszervezése” miatt, *büntetésből* került Kistelekre. Turai István egyháziügyi főelőadó 1958. február 6-i jelentéséből⁷⁴ szintén arra lehet gondolni, hogy valamiféle *retorzió* állhatott a háttérben: „a megyében – mint írja – pillanatnyilag Kádár Ferencsel van a legtöbb probléma”, mert nevezett „a megújulási mozgalom legaktívabb embere a megyében, teljesen bethanista beállítottságú. Kádár F. elszigetelését az esperes a jelek szerint sikeresen végzi.” Egyéb forrásokból azonban úgy tűnik, volt még egy másik oka is az elhelyezésének: a többi lelkész részéről vele szemben kialakult *bizalmatlanság*. Erre utóda, dr. Pinkóczy Gusztáv 1957 őszi egyik bizalmas leveléből lehet következtetni, melyben arról informálta az esperest⁷⁵, hogy „az ótemplom nem vállalja, az újtemplomban hallgatólagosan mellőzik, Újvárosban, Tabánban és Tarjánban nem szolgálhat bizonyos kollegiátlan [sic!] tettei

---

és politikai helyzet forradalmi állapotát”. CsREL, az egyházmegye 1955–1957-es iratai, ótemplomi csomó, 1958, E. 1201-56. sz.)

⁶⁹ Lásd: A Bakó László-ügy. (*Tiszatáj*, 2008. 2. sz., 68–79. o.) és *Miért nem épülhetett református templom Hódmezővásárhely-Tarjánban? Seres Béla, a „reakciós”, templomépítő lelkész kálváriája. „A magyarországi történelmi egyházak a kommunista diktatúra évtizedei alatt (1948–1988)”* című hódmezővásárhelyi konferencián, 2008. április 23-án elhangzott előadás szerkesztett változata. Megjelenés előtt.

⁷⁰ Azt állította, *hallomásból* értesült arról, hogy Bakó eltávolításához Vásárhelyinek valami köze volt...

⁷¹ TtREL, I. 1. c. fond, 544. doboz, 2231/1955. sz.

⁷² Dr. Pinkóczy Gusztáv (Hódmezővásárhely, 1891–1980.) 1914 és 1917 között hajdúnánási, majd debreceni segédlelkész, azt követően 1920-ig hódmezővásárhelyi hitoktató segédlelkész volt. 1920 és 1941 között szolgált Orosházán, Botpaládon, Szamossályin és Tarpán, majd Alsódabason lett parókus lelkész. Innen került vissza szülővárosába 1956 tavaszán, már nyugdíjba vonulása után. Egy 1948-as „hangulatjelentésben” azt írták róla, hogy „erőszakos konjunktúralovag. A kulákok nagy barátja. Minden rendszer kiszolgálója.” ÁbSzTL, 3.1.9. O-14378. Politikai hangulatjelentések 1948. augusztus hóról.

⁷³ *Délmagyarország*, 2006. november 13. („Hét lelkész – egy családban”) Az Emlékpont megnyitása előtt vele készített interjúban ugyancsak azt mondja, hogy büntetésből került Kistelekre: „a püspökök meg egyéb vezetők [...] a lelkészeik közül azokat, akik nem egyeztek az államhatalommal, valami módon igyekeztek eltávolítani, én is így kerültem [...] Kistelekre.”

⁷⁴ CsML, az MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának Archívuma, XXXIII. 3., 1. fond, 12. csoport, 42. őrzési egység, 005/3/958. sz.

⁷⁵ A kommunista hatalmat egyházi pályája alatt mindvégig szervilis módon kiszolgáló esperest ugyancsak „hazafias alapon”, 1958. október 14-én szervezték be (fedőneve „Kincses” volt), 1960. november 28-án átminősítették informátorrá. „Megbízható, a munkához jól viszonylik.” – írta róla Lovász Imre őrnagy a korábban idézett jelentésében. ÁbSzTL, O-13.586/1. sz. dosszié, 169. o.

miatt, maradna a Csúcs, ahol még szolgálhat, mert Susán is mellőzni kívánja.”⁷⁶ Lehet, hogy Pinkóczy valami oknál fogva tudatosan félrevezette Munkácsyt (bár ez nem valószínű), ám igen-csak figyelemre méltó, hogy fél évvel később az esperes jelentésében ugyancsak arról tájékoztatta Bartha Tibor püspököt, hogy néhány vásárhelyi szolgatársa – Rapcsák Péter ótemplomi, Csák József újtemplomi és Hermán Tibor úJVárosi lelkipásztorok – „nem találják kívánatosnak” Kádár visszahelyezését.⁷⁷ (Az is elgondolkodtató, hogy az az esperes sem támogatta a városba történő visszatérését, aki 1955 végén még bízott benne...) Végül – az egyházügyi főelőadó közbenjárásának köszönhetően – csak hazamehetett: Bartha Tibor „utolsó próbatételként” [!] 1958. július 10-i hatállyal kirendelte Hódmezővásárhely egyik külterületi egyházközsége, az erzsébeti segédlelkészévé.⁷⁸

Ilyen előzmények után természetesnek mondható, ha a korábban „lebethánistázott”⁷⁹ lelkész ekkor már igyekezett – Turai kifejezésével élve – „megemberelni” magát: Kelemen Miklós rendőr őrnagynak egy 1958. június 3-i, Németh Károly megyei első titkárnak írott jelentésében az olvasható, hogy „Dr. Bartha Tibor ref. püspök intézkedései hatására a volt bethánista ref. lelkészek: Pongó Gyula, Veresegyházi László, Haluska János, Kádár Ferenc visszavonultak és ma már teljesen leszakadtak az általuk képviselt »megújódási mozgalom« éléről.”⁸⁰

A külterületi gyülekezet gondozása bizonyára megerőltető volt a korábban fél évig családjától távol szolgáló lelkésznek. Nyilván nagyon szeretett volna már végre egy városi eklézsia élére kerülni. A korszakot ismerve azonban nyilvánvaló: egy lelkész csak úgy lehetett egy jobb egyházközség lelkipásztora, ha előljárói, vagy az egyházügyi megbízott, esetleg a politikai rendőrség támogatja. Ez történhetett Kádár Ferenc állásváltoztatása esetében is. Föltűnő ugyanis, hogy azt követően került a város susáni gyülekezetéhez, hogy 1959. március 25-én „hazafias alapon”⁸¹ *beszervezték*. A szervezési dossziéja ugyan nincs meg, de a 6-os kartonja megtalálható az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában. Eszerint 1959. március 24-én szervezte be Molnár István százados, az V. alosztályról „hazafias elv alapján”. Az „M”-dossziéjában található jelentések alapján ugyancsak teljesen nyilvánvaló, hogy ő az, akit „Hód-tói” fedőnéven szerveztek be. (Ha a kézírásos jelentéseit összehasonlítjuk más, ugyancsak kéz-

---

⁷⁶ Pinkóczy 1957. október 9-én Munkácsynak írott bizalmas („Gusztai bácsi”-ként aláírt!) magánlevele. Ebben azt is kéri, hogy mivel a harmadik gyermekét várja a lelkész, valamiképpen gondoskodjon róla az esperes. CsREL, az egyházmegye 1956–1957-es iratai, E.951-57. X. 17. sz.

⁷⁷ TtREL, I. 1. c fond, 549. doboz, 757/1958. sz.

⁷⁸ „Úgy beszéltem meg Barta T. püspökkel, hogy amennyiben ezek után sem embereli meg magát Kádár F., akkor igen szigorú intézkedéseket foganatosít a ref. egyház vele kapcsolatban.” – tette hozzá jelentésében Turai István egyházügyi főelőadó. CsML, 1. fond, 12. csoport, 42. őrzési egység, 0020/4/958. sz.

⁷⁹ A Bethánia, vagy másképpen CE-mozgalom az USA-ból elterjedt lelki ébredési mozgalom volt a református egyház keretein belül. Magát a Bethánia Egyletet Magyarországon 1903-ban alapították. A mozgalomra intenzív hitélet volt jellemző, imaheteket rendeztek, csendesnapokat, rendszeres bibliaórákat tartottak. Ébredési „gócok” főleg az ország szegényebb keleti és déli részében (Zemplénben, Szabolcsban, Békésben, Csongrád megyében) voltak. 1945 és 1948 között igen nagy tömegeket tudtak megmozgatni, a Bethánia Egylet a legnagyobb létszámú református egyesületté nőtte ki magát. 1950-ben „önfeloszlattatták”, ám az ébredők ezt követően is összejártak, tartották a kapcsolatot egymással. Hamarosan azon vették észre magukat, hogy a feloszlattott Bethánia lett az „egyházi reakció” szinonimája, a „bethánista” pedig egyfajta *politikai szitokszóvá* is vált. 1956 novemberében a bethánisták a református megújulási mozgalomhoz csatlakoztak, ezért is tartották a Kádár-rendszerben igen veszélyes „belső ellenségnek” őket. 1958-tól a Tiszántúlon Bartha Tibor püspök volt a legfőbb ellenségük, ott „nyírta” őket, ahol csak tudta. Ha valakit „lebethánistáztak”, az sohasem jelentett jót az illetőre nézve. A bethánisták még a hetvenes években is „problémát” jelentettek a politikai rendőrség számára. Lásd a „Soma” fedőnevű tmb. 1975. november 28-i jelentését. ÁbSzTL, O-13.586/6. sz. dosszié, 424–425. o. (Az interjúban Kádár Ferenc azt állítja, ő nem lépett be az egyesületbe, csupán szimpatizáns volt.)

⁸⁰ CsML, 1. fond, 12. csoport, 42. őrzési egység, 198/1958. sz.

⁸¹ Dr. Gyarmati Györgynek, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára főigazgatójának közlése szerint a „hazafias alapon” történő szervezés mögött vagy a politikai meggyőződés vagy a BM részéről valamilyen előnyök nyújtása állt, ami lehetett akár a munkahelyi előmenetel segítése vagy jobb munkahelyhez juttatás. Lásd még Ungváry Krisztián: *Áruló vagy áldozat: ügynökök Magyarországon a Kádár-rendszerben*. http://www.tte.hu/_public/ugynokok.doc

zel írott leveleivel, teljesen egyértelmű az egyezés.) Ráadásul a már többször hivatkozott 1966. július 16-i Lovász-féle jelentésében⁸² az olvasható: a „Hódtói” fedőnéven korábban beszervezett hálózati személy akkor 40 éves volt; abban az évben a városban szolgáló lelképásztorok közül egyedül ő volt 1926-os születésű.

Minden beszervezést úgynevezett környezettanulmányozás előzött meg, a beszervezendő személyről javaslatot kellett készíteni, amelynek tartalmaznia kellett a jelölt közvetlen és perspektivikus feladatainak ismertetését, hírszerző lehetőségeit, alkalmasságának és *megbízhatóságának* indoklását, a beszerzés alapját és végrehajtásának tervét, a nyilatkozatvétel szükségességének vagy mellőzhetőségének indoklását, valamint a beszerzésen résztvevők megjelölését. Azt, hogy milyen előzetes „tanulmányozásokat” folytattak a lelkésszel kapcsolatban, mikor keresték meg először és hogyan „puhították”, végül pedig mivel győzték meg, hogy legyen a politikai rendőrség „munkatársa”, cserébe pedig mit *ígértek*, a beszerzési dossziéból tudhatnánk meg, ez azonban, mint említettem, nem áll a kutatók rendelkezésére. Csak reménykedni tudok abban, hogy a nyugalmazott szentesi lelképásztor egyszer végre *őszintén* elmondja beszerzésének körülményeit, motívumait – végre feltárja az eddigi titkát.⁸³

A „Hódtói” fedőnevű lelképásztor első (kézzel írott) jelentése⁸⁴ 1959. április 7-i keltezésű. Ebben – akárcsak a következőben – egy egyházi sérelemről számolt be, ami természetesen kiváltotta a tartótiszt elégedetlenségét. Molnár István⁸⁵ rendőr százados a jelentéshez fűzött megjegyzésében megígérte felettesének, hogy fokozatosan „nevelni” fogja. Ennek köszönhetően később több olyan jelentést is adott „Hódtói”, melynek végére azt írta Molnár, hogy operatív szempontból értékes adatokat tartalmaz.

Kiről és miről jelentett „Hódtói”? A teljesség igénye nélkül csupán néhány esetet ismertettek. Például 1959. szeptember 20-án kézzel írt jelentést (jellemzést) készített Csák József újtemplomi lelképásztorról (akinél segédlelkészként szolgált 1955 végéig, tehát jól kellett ismernie). „Tudomásom szerint ő maga egyszerű származású, [..., de] amikor a városi nagy gyülekezet élére került [...] körülvették a középosztályból valók, a jórészt »levitézlett nagyságok«, [...] nem határozott jellemű ember, hanem konjunktura-lovag” – szöveg a szigorú vélemény a lelkész-társáról. Azt is elárulta róla, hogy közelebbi kapcsolatban áll dr. Vásárhelyi Lajossal és dr. Pinkóczy Gusztávval. 1956. október 31-én, a reformáció ünnepén, az istentisztelet végén Csák kihirdette a gyülekezetnek, hogy rövidesen újra indul az „elfojtott ifjúsági munka” az állam által elvett KIE-házban⁸⁶. Ennek érdekében összefogott Vásárhelyivel („aki akkor került vissza törvénytelenül az ótemplomi állásába” – jegyezte meg) és együtt követelték vissza az egyház számára a székházat. A „konszolidáció” idején egyre több evangelizációt hirdetett – de „nem any-

---

⁸² ÁbSzTL, O-13.586/1. sz. dosszié, 170. o.

⁸³ A 2007-es interjúban azt mondta, hogy „volt olyan lelkész, aki nem meggyőződésből tette ezt [*mármint a beségást* – V. G. megj.], hanem [...], megmondották neki, hogy ilyen vagy olyan állásba kerülsz, ha most segítesz nekünk...” Úgy gondolom, hogy itt saját magáról beszélt – persze akkor még ezt nem sejtettem. A kolléganőmnek arra a direkt kérdésére, hogy őt nem akarták-e valamikor beszervezni, kitérő választ adott...

⁸⁴ ÁbSzTL, 3.1.2. M-25.151, a „Hódtói” fedőnevű ügynök munkadossziéja. (Ez összesen 34 jelentést tartalmaz.)

⁸⁵ Molnár István (Hódmezővásárhely, 1928–2000?) 1947-ben lépett be az MKP-ba, kereskedelmi érettségivel rendelkezett. 1950-ben „a párt javaslatára” került az ÁVH-hoz, a „belső reakció elleni elhárító vonalon” dolgozott. 1956-ban a forradalmárok bebörtönözték, amikor november 4-én kiszabadították az elvtársai, karhatalmista lett. 1957 tavaszán a BM Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztályán a „belső elhárítás” területén az „értelmiségi vonal” csoportvezetője lett. 1963-ban a szegedi III/III-1. alosztály vezetője lett, eljárta a „Loyolások” fedőnevű, római katolikus papok ellehetetlenítését célzó ügyben. 1973-tól a megyei rendőrfőkapitány állambiztonsági helyettese, 1978-tól ezredes és a megyei pártbizottság tagja. 1979-ben a Csongrád megyei főkapitány állambiztonsági helyettese.

⁸⁶ A KIE (Keresztény Ifjúsági Egyesület) a legjelentősebb protestáns ifjúsági egyesület volt. 1883-ban alapították, de 1950-ben ezt is „önfeloszlattatták”. A legnagyobb visszhangot kiváltó református koncepciót pert a KIE főtitkára, Pógyor István és társai ellen folytatták le 1951-ben. A Klauzál utca 3. sz. alatti KIE-székházat ugyancsak 1950-ben államosították.

nyira a lelki élet fejlesztése érdekében, mint inkább anyagi érdekből és a »népszerűségért« – vélte volt főnökéről az ügynök. Természetesen ezzel a jelentéssel már meg volt elégedve a tartótiszt: úgy látta, hogy a jelentés „operatív szempontból értékes adatokat tartalmaz”. Beszervezése óta „ez az első konkrét és felhasználható jelentése, amelyet papi személyre vonatkozóan adott. Magatartása sokat változott az eltelt hónapok alatt. A jelentésírástól tartózkodó magatartása felengedett, nem csak szóban mondja el tapasztalatait egyes személyekkel kapcsolatban, hanem hajlandó ezeket részünkre leírni. Fokozatosan térünk rá ügynökünknel az *egyes ellenséges papok irányában a konkrét feldolgozásra irányuló feladatok adására.*” – írta Molnár István százados jelentése végén.⁸⁷ (A kiemelés tőlem – V. G.) Ennek megfelelően az elkövetkező időben „Hódtói” jelentései döntő részében a megyében működő „egyes ellenséges papokról” szóltak.

November 7-én újabb jellemzést készített, ezúttal a tavasszal a Békés megyei Dobozról a városba került dr. Bálint István tabáni lelkésztől.⁸⁸ Figyelmét olyan fontos kérdések sem kerültek el, mint hogy „mennyire loyális a szocialista renddel”. Ezzel kapcsolatban azt írta, hogy „nehéz kiismerni” a célszemélyt – nem lehet azt állítani, hogy a rendszer híve volna. Gyülekezetében „agilisnak tűnik, népszerűsége növekszik”, baráti köréhez főleg dr. Böszörményi Ede református és Jakab Jenő unitárius lelkészek tartoznak.⁸⁹ Sejtése szerint Bálint azért barátkozik az unitárius lelkésztársával, mert mindketten erdélyi származásúak. Ez a momentum fölkelte a tartótiszt érdeklődését, mert úgy gondolta, hogy az erdélyiek csak azért járnak össze, mert „nacionalista érzelműek” – illetve amikor együtt vannak, biztos Erdélyről folyik a szó és a románokat szidják. (Ez a gondolkodásmód igen jellemző a kádári Magyarország belügyeseire csakúgy, mint a pártapparátus tagjaira...) Ezért azt a feladatot adta „Hódtói”-nak, hogy Bálinttal mélyítse el a barátságot, állapítsa meg, hogy baráti körével milyen „érdek esetleg cél fűzi össze”. „Informátorunk *a feladatot örömmel vette* és ígéretet tett, hogy azt végrehajtja” – írta elégedetten a jelentés végén Molnár.⁹⁰ (A kiemelés tőlem V. G.) Valójában azonban később semmi érdemleges információ nem derült ki a két – valamikor a kolozsvári teológián tanult – unitárius illetve református lelkésztől.

1960. február 28-án dr. Vásárhelyi Lajosról készített jelentést. Ebből többek között kiderült, hogy a nyugdíjba kényszerített lelkész az előző év novemberében „házszentelőt” tartott, melyen jelen volt Rapcsák Péter (aki Kecskés Balázst követte az ótemplomi gyülekezet élén) és dr. Pinkóczy Gusztáv is. „Rapcsák lelkész az én érzésem szerint inkább pacifizmusból és a Vásárhelyi bosszúálló természeté miatti félelemből fogadta el a meghívást” – vélte az ügynök. (Azt, hogy Vásárhelyi bosszúálló alkat, korábban is emlegette – ez azonban nem jelenti azt, hogy tényleg ilyen természetű volt, legfeljebb Kádár látta ilyennek...) Azt is közölte, hogy a „reakciós” lelkész Rapcsák előtt kijelentette: „nekem a ti püspökökötök⁹¹ nem püspököm, és addig

---

⁸⁷ ÁbSzTL, 3.1.2. M-25.151 sz., 15–16. o.

⁸⁸ Dr. Bálint Rezső Istvánról (Kiskapus, 1915–Hódmezővásárhely, 198?) egy, a hatvanas évek végén készített összeállításban („Kimutatás külön alap-, kutató- és bűnügyi nyt.-ban szereplő ref. egyházi személyekről”) az olvasható, hogy Dobozon az „ellenforradalom alatt a szószéken elmondott beszédeiben támogatta az újjáéledő betánista mozgalom célkitűzéseit.” ÁbSzTL, O-13.586/6. sz., 13. o.

⁸⁹ Jakab Jenő (Székelykeresztúr, 1914–Budapest, 1996) csak két évet hallgatott a kolozsvári teológián (tanulmányait valószínűleg utólag, levelezőn fejezte be), majd államtudományi doktorátust szerzett a kolozsvári Ferdinánd Király Tudományegyetemen. Ezt követően Kolozsvárott papír- és írószerüzletet vezetett. A 2. világháború után Budapesten telepedett le. Előbb Kocsordon, majd 1953-tól Hódmezővásárhelyen volt lelkész. Több-ször kilépett a lelkészi szolgálatból, nyugdíjazása előtt TSZ-jogtanácsos volt, majd a nyugdíjba vonulása után a fővárosban ismét lelkészi szolgálatot vállalt.

⁹⁰ ÁbSzTL, 3.1.2. M-25.151 sz., 20–24. o.

⁹¹ Vásárhelyi dr. Bartha Tiborra utalt. Ő püspökként kétségtávol az egyházellenes rendszer egyházpolitikájának egyik leggerinctelenebb kiszolgálója volt („Debreceni” fedőnéven 1957-től hálózati személy). Bővebben lásd Kiss Réka: Néhány megfontolás az egyházi közelmúlt vizsgálatának kérdéseire. In: *Kommentár*, 2006. 3. sz. 76–85. o. (Különös módon Kádár Ferenc az interjúban igen jó véleménnyel volt a püspökről...)

nem teszem be a ref. templomba a lábam, amíg »elégtételt« nem kapok.”⁹² A püspök-ellenes kiszólás természetesen fölkelte az állambiztonság figyelmét. „A jelentés op.[eratív] szempontból felhasználható. A jelentésből megállapítható, hogy Vásárhelyi Lajos jelenlegi politikai magatartása ellenséges. Baráti köre deklasszált és kulák elemekből tevődik össze.”⁹³ Ezért utasították „Hódtói”-t: állapítsa meg Vásárhelyi szoros baráti körét, és tisztázza, hogy közte és Rapcsák között milyen a kapcsolat. Ezen kívül készítsen elemzést arról, hogy milyen visszhangja volt a református egyházban az (erőszakos) téveszesítésnek. Ez utóbbi feladatot nem teljesítette, de a „felforgatásra hajló” Vásárhelyiről később is jelentett.

1960–1961-ben Jakab Jenő unitárius lelkészről (akiről „Schwarcz” és „Kútvölgyi”⁹⁴ fedőnevű ügynökök is jelentettek) informálta a tartótisztjét, ám ez esetben *elszabotálta* a kapott feladatát: a lelkész bizalmába kellett volna férkőznie, de ezt – ellentétben „Kútvölgyi”-vel – különféle ürügyekre hivatkozva nem tette meg. Molnár százados ezért az 1961. április 28-i jelentése végén megjegyezte: „Ismételen felhívtam az ügynök figyelmét, hogy amit mi kérünk az nem sok, de erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy a megbeszéltek szerint legyenek végrehajtva.”⁹⁵ (Jakab 1961 nyarán kilépett az egyházi szolgálatból, és elköltözött a városból, emiatt érdektelenné vált a politikai rendőrség számára.)

A „Fordítói Munkaközösség” (röviden „fordítók”) fedőnevű operatív ügyel kapcsolatba hozható jelentései annál használhatóbbnak bizonyultak a politikai rendőrség számára. Az ügyről röviden a következőt érdemes tudni.⁹⁶ Egy dátum nélküli (valószínűleg 1963 elején készített) belügyminisztériumi összefoglalóban⁹⁷ az olvasható, hogy „A protestáns egyházakon belül ellenséges tevékenységet kifejtő csoportok egyszerű feldolgozására 1960 júliusában »Hitvallók« fedőnéven előzetes ellenőrző csoportdossziét nyitottunk. Megállapítottuk, hogy dr. Ravasz László, dr. Ordass Lajos nyug. püspökök, dr. Gyökössy Endre, dr. Joó Sándor, dr. Farkas József lelkészek és Kutasi Kálmán nyug. ev. lelkész [...] elvi irányításával az ország különböző területein létrehozták az ún. »Fordítói Munkaközösség«-et, akik ellenséges tartalmú propaganda anyagok sokszorosítását és terjesztését végzik.” Valójában arról van szó, hogy az ötvenes évektől nem lehetett hozzájutni modern protestáns teológiai szak- vagy vallásos szépirodalomhoz (sem), ezért egyes lelkészek, akik beszéltek nyugati nyelveken, illetve fordítóképesek voltak, nyugatról illegálisan becsempészett könyveket fordítottak. Ezeket azután írógéppel sokszorosították, majd a megbízható lelkészek között terjesztették. Erre felfigyelve a belügy nagy apparátussal igyekezett felderíteni az „összeesküvés” szálait, vidéki kiterjedtségét – többek között Csongrád megyében is. Ehhez kaptak segítséget egyebek mellett „Hódtói”-tól. 1961. április 28-án a „Rózsa” fedőnevű „T” („találkozási”⁹⁸) lakásban az ügynök elárulta, hogy a városban több

⁹² Nem tudom, milyen „elégtételre” gondolt Vásárhelyi, de ekkor már évek óta igyekezett elérni, hogy az egyházi hatóság fizesse ki a – szerinte neki járó, de elmaradt – kongruát. Ezzel először még 1956 tavaszán, majd 1958-ban próbálkozott, persze mindhiába.

⁹³ ÁbSzTL, M-25.151. sz. dosszié, 25–28. o. (Baráti köréhez tartozott az a Dura Lajos is, aki 1944 előtt nyomdatulajdonos és a *Vásárhelyi Reggeli Újság* felelős szerkesztője volt. Presbiterként mindvégig Vásárhelyi pártján állt. 1956-ban részt vett a helyi FKGP újjászervezésében, tagja volt a városi nemzeti bizottság szűkebb elnökségének. 1966-ban „izgatás” és „rémhírterjesztés” vádjával elítélték.)

⁹⁴ ÁbSzTL, M-35.891 és M-35.891/1. sz. dossziék, „Kútvölgyi” fn. ügynök munkadossziéi. Az ügynök elsősorban volt horthysta tisztekre volt „ráállítva” (ő maga is az volt), de beférkőzve Jakab Jenő bizalmába, elég sok jelentést írt róla és baráti köréről.

⁹⁵ ÁbSzTL, 3.1.2. M-25.151, 73. o.

⁹⁶ Bővebben lásd: Kiss Réka: „Hitvallók”. Adalékok egy protestáns ügyhöz 1961-ből. In: *ATF Szemle*, 2006. 1. sz. 49–63. o. és Vincze Gábor: *A „Hitvallók” fedőnevű operatív ügy*. A Szegedi Akadémiai Bizottság Modernkori Egyháztörténeti Munkabizottsága 2008. november 4-i konferenciáján („A hazai egyházak háttérbe szorítása 1945-től”) elhangzott előadás szerkesztett változata. Megjelenés előtt.

⁹⁷ ÁbSzTL, O-31.586/1. sz. dosszié, 145. o.

⁹⁸ Természetes és jogi személyek tulajdonát, bérleményét képező olyan helyiség, amelyet a bérlet/tulajdonos írásbeli megállapodás alapján az állambiztonság rendelkezésére bocsátott. Sajnos eddig azt nem sikerült megállapítanom, hogy Vásárhelyen hol lehetett az a bizonyos „Rózsa” fedőnevű „T”-lakás. Egyébként 1977-ben az egész megyében 30 „T”-lakást tartott fenn az állambiztonság. Bővebben lásd Petrikné Vámos Ida:

református lelkész foglalkozik „külföldről származó vallásos könyvek, folyóiratok fordításával”.⁹⁹ Erre az információra rögtön lecsapott a tartótiszt és kifaggatta ügynökét, aki közölte, hogy idegen nyelveken tudomása szerint dr. Böszörményi Ede, Seres Béla, és Karasszon Dezső lelkészek beszélnek, akikhez többször érkeznek külföldi könyvek. „Hódtói”-nak köszönhetően hamarosan a szentesi Gilicze László lelképásztorra (akit a BM III/III-1-b alsztályon bethánistaként tartottak számon) terelődött a figyelem. Az ügynök a barátjáról [!] elárulta, hogy holland nyelvből fordít, sőt kapott is tőle három fordítást – amit átadott a tartótisztjének. 1962. február 10-én azt is jelentette, hogy Giliczenél nyolc-tíz gépelt anyag található.

A szentesi lelkészen kívül Bereczki Sándor Makó-újvárosi segédlelkész és a kiszombori Pongó Gyula parókus lelkész (aki jó ismerőse volt az ügynöknek) neve is fölmerült a „Hitvallók” fedőnevű ügyben. A politikai rendőrök mindkettejüket úgy tartották számon, mint „megrögzött bethánistát”. „Hódtói” Pongóról szóló 1962. november 22-i jelentése (melyben kiemelte: a mélyen vallásos lelkésztől sohasem hallotta, hogy „törvényellenes vagy államellenes dolgokat csinált vagy hirdetett volna”), operatív szempontból felhasználható adatokat tartalmazott. „Nevezett célszemély a »Hitvallók« fn. ügyben az egyik makói illegális csoportosulás tagjaként merült fel.” – olvasható Molnár István őrnagytól (időközben elöléptették – nyilván a jó munkája miatt).¹⁰⁰ A Bereczkiről leadott első jelentésében is csupa jókat írt, emiatt a tartótiszt értékelése elmarasztaló volt. Később azonban közölte új tartótisztjével, Magyar József¹⁰¹ főhadnaggyal, hogy olyan (az 1956–57-es „ébredési mozgalom”-ban részt vett) lelképásztorokkal tartja a kapcsolatot, mint Szászfalvi Imre, Szalai Gyula és Pongó, valamint a célszemély rendszeres összejöveteleket tart egy makói ismerőse lakásán. Bár azt is elmondta, hogy legtöbbször csak ketten tartanak áhítatot, Magyar már ezt is gyanúsnak találta.

Végül a „Hitvallók”, illetve „Fordítók” fedőnevű ügyek kapcsán 1963 nyarán a rendőrség több házkutatást tartott a megyében, egyebek mellett Gilicze Lászlónál, Bereczki Sándornál és Nagy Imre nyugalmazott vásárhelyi lelkésznél (róla is több alkalommal jelentett az ügynök), a föllett gépelt kéziratokat pedig összeszedték. Ezek a házkutatások nagy nyugtalanságot keltettek a lelkészi körökben, a szokásos lelkészi értekezleteken két alkalommal is szóba került a téma. Böszörményi Edében az is fölmerült, hogy „vajjon nem valamelyik megyei lelkész feljelentése nyomán pattant ki az ügy”?¹⁰² A lelképásztor gyanúja természetesen nem volt alaptalan. A rendelkezésre álló források alapján az nem állítható, hogy kizárólag „Hódtói” jelentéseinek következtében folytattak házkutatásokat egyes Csongrád megyei református lelkészeknél, de az bizonyos, hogy a politikai rendőrség *döntően az ő jelentéseire támaszkodhatott*, ugyanis akkor Bereczkire ő volt az egyetlen informátor¹⁰³, Giliczeről pedig rajta kívül legfeljebb a „Felhő” fedőnevű ügynök (valamint Gilicze segédlelkésze, Habara Mária „társadalmi kapcsolat”¹⁰⁴)

Az állambiztonsági szervek konspirált és találkozási lakásai. In: *Szívvel és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére.* (Szerk: Horváth J. András) Budapest–Salgótarján, 2008. 313–324. o.

⁹⁹ ÁbSzTL, M-25.151, 71–77. o.

¹⁰⁰ ÁbSzTL, M-25.151, 144. o.

¹⁰¹ Volt ÁVH-tiszt, 1952-től a szegedi III/I. (kémelhárító), később a III/III. kirendeltség tisztje, majd vezetője, részt vett a Katona Nándor, Kovács Imre, a „Loyolások” és „Fekete hollók” fn. operatív ügyek vizsgálatában, amelynek során nemtelen eszközöket is alkalmazott, számos ügynök tartótisztje volt. 2003-ban Lamperth Mónika belügyminiszter ezredessé léptette elő.

¹⁰² ÁbSzTL, M-25.151, 168. o.

¹⁰³ „Bereczky [sic!] mellett ezideig hálózattal nem rendelkeztünk” – írta Magyar József 1963. március 25-én. A már többször hivatkozott 1966-os Lovas-féle jelentésben azonban az áll, hogy még 1962. augusztus 11-én „hazafias alapon” beszerveztek egy „Cserhalmi József” fedőnevű informátort is Bereczki Sándor „operatív feldolgozására”. Az informátori munkát vállaló szigorló makói orvosnak ugyancsak hiányzik az „M”-dossziéja, így nem tudható, adott-e érdemi jelentést a segédlelkésztől.

¹⁰⁴ ÁbSzTL, O-31586/1. dosszié, 171. o.

adhatott jelentést. Végeredményben a lelkészek viszonylag könnyen megúszták: csak *rendőrhatósági figyelmeztetésben*¹⁰⁵ részesítették őket.

1963-tól „Hódtói” jelentései megritkultak (ettől kezdve már csak szóban adott információkat, amit a tartótiszt gépelt le utólag), majd 1964-ben mintegy féléves szünet következett. Ennek oka az volt, hogy a lelkipásztor felesége súlyos beteg lett, és emiatt Magyar József – talán valami emberbaráti megfontolásból¹⁰⁶ – hónapokig „pihentette” őt, legközelebb csak augusztus 29-én találkoztak. A százados erről a kutyafuttában történt (belügyes szakzsargonban csak „tali”-ként emlegetett) találkozásukról azt jelentette, hogy – miután részvétét fejezte ki felesége elhunytja miatt – följánlotta, továbbra is készek „minden további nélkül a segítségére lenni”, ám ezt az özvegy lelkész – köszönettel ugyan – visszautasította. „Az ügynök lelkileg megtörtnek látszik [...], az együttműködés megszakítását nem kérte, sőt kifejezte, hogy erre nem törekszik, s ilyen szándéka nincs, de a jövőt illetően kapcsolatunkat másként szeretné fenntartani” (a kiemelés tőlem – V. G.) – jegyezte meg jelentése végén a tartótiszt,¹⁰⁷ de furcsa módon ekkor egy lényeges dologról hallgatott. Csak a november 19-i jelentésében írta meg, hogy a lelkész még a nyáron közölte vele: a feleségének „nem mondta el a velünk való kapcsolatát, ami nagy lelki depresszió alatt tartja. Kifejezte azt a nézetét, hogy a felesége elhalálózását az Úr haragjának tartja, amiért nem volt őszinte hozzá.” (A kiemelés tőlem – V. G.) Azt is kijelentette, hogy hamarosan újra nőszül, de jövődöbéli felségével szemben „nem követi el azt a hibát, hogy nem lesz hozzá őszinte.”¹⁰⁸ Vagyis az ügynök már ekkor nyíltan utalt arra, hogy – belügyes szakzsargonban élve – *dekonspirálni*¹⁰⁹ fogja magát! (Ami minden esetben szinte automatikusan a hálózathoz történő kizárást vonta maga után.)

Az augusztus végi találkozó után a tartótiszt – föltehetően lelki állapotára tekintettel – egy ideig még „pihentette” az ügynököt. Molnár István őrnagy és Magyar József százados legközelebb november 18-án kereste föl „Hódtói”-t, a saját lakásán. Ekkor már érzékelhető volt a korábbi tartótiszt és utóda számára, hogy ügynökük *megpróbál kibújni a kötelezettsége alól*. Miután megismételte a korábban elhangzott kijelentéseit (vagyis hogy Isten büntetése volt a felesége korai halála azért, mert hazudott neki, illetve elhallgatta előtte ügynöki tevékenységét), közölte velük: „neki elviselhetetlen az a tudat, hogy előre megbeszélte időpontra találkozóra jöjjön, mert ezzel egy titkot rejt magába, ami eleve összeegyeztethetetlen papi mivoltával.” Ismét kihangsúlyozta, hogy sajnos „többször kényszerült felesége előtt hazugságba, amikor találkozóra jött, s ezt ő rendkívül súlyos problémaként fogja fel...”, ezért ezt a kapcsolatot „a jövőt illetően így nem tudja vállalni.”¹¹⁰ (Tehát a jelenlegi felesége előtt nem akar titkolózni.) Természetesen ez a fordulat a politikai rendőrség tisztjeinek nagyon nem tetszett, és igyekeztek az ügynököt megnyugtatni. Közölték, hogy nem kell többé a „T”-lakásba járnia, majd ők fölkeresik a hivatalában. Végezetül „megkérték”, hogy „a hódmezővásárhelyi ref. egyház életét, a ref. lelkészek helyzetét kísérelje figyelemmel.” A tiszték a november 19-i, Dán István századosnak, a megyei rendőrfőkapitányság III/III alosztály vezetőjének írott jelentésük végén megjegyezték: „az ügynök további felhasználásánál arra törekszünk, hogy fokozatosan megváltoztassuk benne azt a szubjektív elhatározást, mely gátolja az együttműködésnek az eddig kialakult formáját.”¹¹¹ Ezt az elhatározását azonban nem sikerült megváltoztatni.

¹⁰⁵ Alakszerűségekhez nem kötött, büntetőeljárás kívüli intézkedés. Alkalmazható, ha az elkövetett cselekmény nem bűncselekmény, mert annak megvalósulásához a törvényi tényállás valamelyik eleme hiányzik.

¹⁰⁶ A tartótiszt amikor az 1964. januári „tali”-jupon hallott felesége súlyos betegségről, följánlotta ügynökének, elintézik, hogy befeküdhessen a szegedi klinikára, de ő ezt visszautasította.

¹⁰⁷ ÁbSzTL, M-25.151, 189–190. o.

¹⁰⁸ Uo., 191. o.

¹⁰⁹ „Dekonspiráció: árulás, fecsegés vagy egyéb titoksértő magatartás következtében operatív értékű adat lelepleződése az ellenség előtt. Emiatt az adott területen lépéshátrányba kerülünk; dekonspirál.” Lásd: Állambiztonsági Értelmező Szótár (<http://hvg.hu/itthon/20050225allambiztonsag/page3.aspx>)

¹¹⁰ ÁbSzTL, M-25.151, 192. o.

¹¹¹ Uo., 193. o.

Legközelebb szinte csak egy év múlva, 1965. október 19-én találkozott „Hódtói” Magyar József századosal és Nagy Béla hadnaggyal. Őket ekkor az érdekelte, hogy Bereczki Sándor Makó-újívárosi segédlelkész nem bethánista-e (erre nemleges választ kaptak).¹¹² Ezt követően „Hódtói” megemléltette jó barátja, Dányi József lelképásztor (akit Rátkai János egyháziügyi előadó egy év eleji jelentésében „bethánista irányzatú”-ként említett) egyik apró-cseprő ügyét. Végetül ismét közölte, hogy „ilyen körülmények között nem tudja vállalni” a velük való együttműködést. „Nagyon fáj neki az is, hogy első felesége úgy halt meg, hogy egy titkot tartogatott és nem közölte vele. Jelenlegi feleségével viszont nem szeretne örökös házasságban élni, mert úgy érzi, még egyszer nem eshet olyan bűnbe, mint első feleségével.” – jelentette Magyar. Ez azt jelenti, ismételtelen kénytelen volt tudomásul venni, hogy az ügynök dekonspirálni fogja magát. Emiatt a százados aggódva írta jelentése végén: világosan látható, ha történetesen megkérdezik „Hódtói”-t, hogy kik látogatták meg, „nem vagyunk biztosítva afelől, hogy velünk való kapcsolatát nem mondja el. Mivel a [de]konspiráció veszélye fennáll, javasolni fogjuk a hálózatból való kizárását.”¹¹³ (A kiemelés tőlem – V. G.)

Ez azért nem ment olyan gyorsan. A lelképásztort irodájában december 14-én még egyszer – immáron utoljára – fölkereste Nagy Béla hadnagy (az utolsó tartótisztje) és csupán arról érdeklődött, hogy kinek van kapcsolata a HEKS-szel.¹¹⁴ Az ügynök a svájci protestáns egyházak segélyszervezetének magyarországi szerepével kapcsolatban semmi érdemleges információt nem adott, ehelyett – talán figyelemelterelés céljából¹¹⁵ – Dányi Józsefre tért rá, akit a két nappal korábbi helyi pártlapban megtámadtak.¹¹⁶ Bár többé nem keresték meg „Hódtói”-t, csak egy jó fél évvel később, 1966. július 19-én zárta le a H-21872/1 számú „Munka”-dossziéját Nagy Béla (akiből ekkorra már százados lett). (A 6-os kartonja szerint szeptember 9-én került a dosszié irattárba.) Formálisan ezen a napon zárták ki a hálózatból. Kizárása – csakúgy, mint a Vásárhelyi Lajosé – nem tekinthető rendkívüli esetnek. Egy 1969-ben kelt jelentés szerint 1957 óta éves átlagban az ügynökök egyhatodát kellett kizárni.

Ha az írásban vagy szóban adott jelentéseit figyelmesen elemezzük¹¹⁷, és ez alapján megpróbálunk egyfajta mérleget vonni, azt lehet mondani „Hódtói” „munkásságáról”, hogy az összkép ellentmondásos. Sajnos a „foglalkoztatási terve” – már feltéve, hogy egyáltalán készült –, amelyből utólag meg lehetne tudni, hogy egy idő után „munkásságát” milyennek értékelték¹¹⁸, nem került be az „M”-dossziéjába. Mindenesetre a tartótisztjei több esetben elégedetlenek voltak vele, ami arra utal, hogy – ellentétben például az ugyancsak vásárhelyi „Kút völgyi”-

---

¹¹² Bereczki Sándor eredetileg valójában bethánista volt, a politikai rendőrségen még 1963-ban is úgy tartották számon, de a hatvanas években fokozatosan radikalizálódott, és a pünkösdisták felé közeledett. „Hódtói” egy alkalommal érdekes jelenséget tapasztalt részéről: a „nyelvekenschólást”. A BM III/III-1-c alosztályának egyik 1975. november 19-i átiratában az olvasható, hogy Bereczki „korábban a bethánia mozgalom aktív vezető egyénisége. Igehirdetéseiben szembe került az egyház hivatalos állásfoglalásával. [...] Jelenleg információink szerint a református egyházon belüli szektás pünkösdista irányzat híve.” ÁbSzTL, O-13.586/6. dosszié, 411. o.

¹¹³ ÁbSzTL, M-25.151, 195. o. Utóbbi mondatot Bóka István őrnagy, csoportvezető aláhúzta és a lap szélére kézzel ráírta: „Helyes, újabb ügynököt kell beszervezni!” Tudomásom szerint ez nem sikerült – legalábbis az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában ennek eddig még nem találtam nyomát.

¹¹⁴ HEKS = Hilfswerk der evangelischen Kirchen Schweiz (Svájci Evangéliumi Egyházak Segélyszervezete).

¹¹⁵ Lovász Imre őrnagy az 1966. július 16-i jelentésében azt írta, hogy Kádár Ferenc gyermekei „rendszeresen kapnak csomagot a HEKS-től”.

¹¹⁶ *Csongrád Megyei Hírlap*, 1965. december 12. („Bográcsos istentisztelet, avagy egy papi áldás, amely áldás nélkül maradt.”)

¹¹⁷ Az ügynökjelentésekről, mint a társadalomtörténet egyik forrásáról lásd Farkas Gyöngyi: Ügynökjelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, kérvények. In: *Aetas*, 2006. 4. sz. 146–170. o.

¹¹⁸ Például a „Kovács György” fedőnevű tmb.-ről (titkos megbízottról) tartótisztje a következőket írta 1978-ban: „Szerveinktől kapott feladatot pontosan és lelkiismeretesen hajtotta végre. Jelentései mindig a feladatnak megfelelően, pontosan lettek végrehajtva, többségükben operatív értékkel bírtak. Az állambiztonsági szervekhez való viszonya őszinte, ellenőrzött, megbízható.” ÁbSzTL, M-42.184/1. sz. munkadosszié, 88. o.

vel vagy „Szabó Gáspár”-ral – *nem tartozott a túlbuzgó*¹¹⁹ *ügynökök közé*. Jelentéseinek többsége nem tekinthető rosszindulatúnak.¹²⁰ (A Vásárhelyiről szóló jelentései alapján viszont megkockáztatható az a feltételezés, hogy még mindig nem bocsátott meg neki az ’56-os konfliktusok miatt...) Emellett azonban számos esetben – akarva-akaratlanul – olyan információkat osztott meg a politikai rendőrséggel, amelyeket azok az egyháza ellen tudtak fölhasználni. Különösen jelentősnek tűnhettek a „Hitvallók” és „Fordítók” ügyben adott információi. Ennek kapcsán azonban megjegyzem, hogy amikor elárulta azt, miszerint Gilicze Lászlónál vannak gépelt fordítások, vagy Bereczki Sándor egy kis csoporttal közös áhítatot tart, valószínűleg föl sem merült benne, hogy ezzel komoly bajba sodorja őket. Csak akkor jött rá arra, hogy túlságosan sokat „fecsegett”, amikor arról értesült, hogy akikről korábban információt adott, azoknál házkutatásokat tartottak. (A tartótisztjének el is árulta, hogy emiatt lelkiismeret furdalást érzett...) „Munkásságának” köszönhetően kétségkívül sok olyan információhoz jutott hozzá az „egyházi reakciót” üldöző politikai rendőrség, melyről más hálózati személytől nem feltétlenül értesülhettek. A hatvanas évek első felében a megyében csupán három lelkész-ügynökkel rendelkezett a megyei politikai rendőrség: „Hódtói”-val, „Felhő”-vel és „Pogány Lóránt”-tal.¹²¹ (A negyedik az esperes, Munkácsy György volt, de őt elsősorban a többiek ellenőrzésére használták, illetve a külföldi kapcsolatairól kellett jelentenie.) Bár utóbbi két hálózati személy munkadossziájának hiányában nem tudom, hogy mit jelenthettek, ám azt nyugodt lelkiismerettel kijelenthetem: „Hódtói” jelentései nélkül jelentősen kevesebb információval rendelkezett volna a megyei politikai rendőrség a református lelkészekről. Az összképet tovább árnyalja az a tény, miszerint azt ugyan elutasította, hogy a tartótisztje elintézzze, a súlyosan beteg felesége protekciósan a szegedi klinikára kerülhessen, ám *ügynöki szolgálataiért mégiscsak fogadott el pénzt*. (Igaz, a 400 forint az akkori mércével mérve nem volt jelentős.)

Egyébiránt Kádár Ferencet a hatvanas évek második felétől békén hagyta a politikai rendőrség. Bár továbbra is a bethánista lelkészek között tartották számon,¹²² úgy tűnik, hogy vele ezek után – ellentétben Vásárhelyi Lajossal – „nem volt baj”, amit az is jelez, hogy Rátkai János egyházügyi előadó a hatvanas-hetvenes években sohasem emlegette őt a „problémás” lelkészek között. A BM III/III-1-b alosztályán 1966. október 12-én készült egyik jelentésben („A protestáns egyházon belül elhelyezkedő illegális erők harca, iránya, hatása és további feladataink”) azt állították, hogy a református egyház mintegy ezernégyszázötven főnyi papságának fele tekinthető lojálisnak (emellett a „passzív és ingadozó” az összlétszám egyharmada, míg az „ellenzéki erők” száma csupán kétszáz főre tehető).¹²³ A már többször idézett Lovász-féle jelentésben pedig az áll, hogy Csongrád megyében „a lelkészek zöme lojális magatartást tanúsít”¹²⁴. Úgy vé-

---

¹¹⁹ ÁbSzTL, M-29.097. sz. „Szabó Gáspár” munkadossziéja. Az ügynök – aki tegezte a tartótisztjét (minden jelentését „Kedves Barátom!”-megszólítással kezdte) – tipikus esete az „önszorgalmú kutyának”: nem egyszerűen a tartótiszt utasítását igyekezett végrehajtani, hanem sokszor önszorgalomból jelentett, a szövegekből nyilvánvaló, hogy meggyőződésből, lelkesedéssel végezte a „munkáját”...

¹²⁰ „Kútvolgyi” ebből a szempontból másként ítéltető meg: az 1957 és 1966 között keletkezett, három vas-kos dossziényi anyagában igen sok olyan jelentés található, mely határozottan rosszindulatúnak tűnik.

¹²¹ A sokat emlegetett Lovász-féle jelentés szerint „Pogány Lóránt”-ot 1955. január 27-én „kompromittáló adatok alapján” szervezték be, Hajdú-Bihar megyéből vették át. Az 1966-ban Szeged-Petőfi-telepen szolgáló, 35 éves lelképásztorról azt írták, hogy „jelenleg az »Evangélista« fn. előzetes ellenőrző ügyben van foglalkoztatva, amely illegális ifjúsági csoportosulás, vezetői Török István volt ref. teológus, [és] Bors Júlia. Az egyházon belül a volt KIE, és Bethánista szövetség volt tagjaival tud kapcsolatot tartani.” ÁbSzTL, O-13.586/1. sz. dosszié, 169. o.

¹²² „Hódmezővásárhelyen nevesebb bethánista lelkészek Pinkóczi Gusztáv ny. ref. lelkész, Kádár Ferenc ref. lelkész” – írta Lovász őrnagy az előbbi jelentésében. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy itt inkább arról van szó, hogy a rendőrtiszt egy korábbi állapotot rögzített. A hatvanas évek második felében és a hetvenes években Kádárt már nem említették a belügyes iratok a bethánista (vagyis „reakciós”) lelkészek között.

¹²³ ÁbSzTL, O-13.586/1. sz. dosszié, 195. o.

¹²⁴ I. h., 172. o.

lem, a lelkipásztort az „illetékesek” a lojális papok közé sorolták be – aminek meg is lett a következménye: (viszonylag¹²⁵) békés, nyugodt lelkészi pálya.

***

Tanulmányomban két hódmezővásárhelyi református lelkipásztor pályafutásának hosszabb-rövidebb szakaszát mutattam be. Az egyikük, dr. Vásárhelyi Lajos mondhatni megrögzött *rendszerellenes* volt. A különböző írásos források alapján és az őt korábban ismerő adatközlőim elmondása nyomán úgy látszik, hogy egy konfliktusvállaló, megosztó személyiséggel van dolgunk. (Sajnos vele már nem készíthettem interjút az Emlékpont számára. Ellenkező esetben talán sok fontos részletet sikerült volna tisztázunk...) A harmincas évek vége felé – magáévá téve a nyilasok radikális társadalom-átalakító elképzeléseit¹²⁶ – a Horthy-rendszer ellenzékévé vált – vállalva az ezzel járók zaklatásokat is. Nem csak politikai nézetei miatt keletkeztek konfliktusai, hanem azért is, mert 1944 előtt összeveszett két parókus lelkész főnökével, végül – kétségkívül önhibájából – összerúgta a port magával a püspökkel is. 1945 után mondhatni természetesen szembekerült a kiépülő egyházellenes kommunista diktatúrával, aminek ugyancsak meglettek a súlyos következményei. Az ötvenes években magára haragította az egyháziügyi főelőadót, valamint a rákosista egyházkormányzatot. 1945 után – *politikai okokból* – a népbíróság ítélte el, majd – köztörvényes ügyben – a megyei bíróság. Ezen kívül ugyancsak politikai okokból két egyházbírói fegyelmit is a nyakába akasztottak, ami mindkétszer állásvesztéssel járt. Ezek után a felületes vagy az elfogult olvasónak úgy tűnhet, igaza van Kádár Péternek: Vásárhelyi Lajost „konfliktuózus alkata [...] egyenesen predesztinálta [...] arra, hogy az őt körülvevő közösséggel – politikai rendszerektől függetlenül is – összeütközésekbe keveredjék”. Pedig szó sincs erről. Ha Vásárhelyi Lajos 1948 után lojális lelkész („békepap”) – és az ÁVH „hasznos” besúgója lesz, semmi problémája sem keletkezik, és hatvanöt éves korában vonulhat nyugdíjba. Ezzel szemben „akciózott” (lásd a vetítógépes dolgát vagy Ungár Aladár engedély nélküli meghívását), besúgóként nem vált be (sőt, ehelyett szabotálta a „munkát”¹²⁷), a forradalom napjaiban „aktivizálta magát”, és ’56 után sem hunyászkodott meg. Nem csoda, ha ezek után nem maradhatott meg a lelkészi pályán. Ha valaki csak egy kicsit is ismeri a Rákosi- és Kádár-rendszer egyházpolitikáját, nem állíthat olyasmit, mint Kádár Péter, aki szerint le kell mondanunk arról, hogy „Vásárhelyi Lajos személyét [...] a kommunizmus áldozatai közé emeljük”.

A másik lelkész, Kádár Ferenc a konfliktuskerülő, *lojális* lelkészek közé tartozott. A vele készült két interjúból kiderül, hogy mindenkor igyekezett a világi „hatalmasságokkal” jó viszonyt ápolni. 1955-ben nem véletlen, hogy a rákosista Munkácsy György épp őt bízta meg az ótemplomi lelkészi feladatok ellátásával. (Megtehetette volna, hogy már akkor valamelyik nyugdíjas lelkészre bízta az egyházi szolgálatok végzését – hisz’ 1957 elején így tett!) Az más kérdés, hogy az esperes 1956 októberére rájött: a hozzá fűzött reményeket Kádár Ferenc nem váltotta be. Emiatt nehéz helyzetbe került 1956 után: főnöke, az esperes bizalmát elveszítette, és – az idézett források szerint – környezetével, a többi lelkésszel sem volt jó a viszonya. Az egyháziügyi főelőadó által „lebethánistázott”, de a világi hatalommal szemben lojális lelkész vélhetően egzisztenciális okokból¹²⁸ vállalta az ügynöki tevékenységet. (Az a későbbi állítása, miszerint jelentésbeli kötelezettségeit egyházi felettesei terhelték rá, és azt nem önként vállalta, egye-

---

¹²⁵ A még 2006-ban az Emlékpont számára készített első interjúból azt mondja, hogy „többször behívtak, elbeszélgettek velem” – ám az nem derül ki, hogy ez 1959 előtt vagy 1965 után történt-e?

¹²⁶ Bővebben lásd Ungváry, 2003.

¹²⁷ A besúgói munka „szabotálására” példákat hoz fel Ungváry Krisztián: A kizárások és sikertelen toborzások alapesetei. In: *Élet és Irodalom*, 2008. május 12.

¹²⁸ Erre utal egy, a THÉMA Egyesületnek elküldött 2008. november 29-i nyilatkozatában: a „csak ímmel-ámmal végzett, majd idővel visszautasított feladatnak a teljesítését annak áráért fizettem, hogy szolgálatomat tovább végezhessem, és hogy *családomat eltarthassam*.” A kiemelés tőlem – V. G.

nesen nevetséges. Egy lelkész beszerzésébe a politikai rendőrség nem vonta be annak felettségeit.) Ügynökként – akarva-akaratlanul, de – *ártott egyházának, lelkésztársainak*, bár ő ezt utólag tagadja.¹²⁹ Kádár Ferencnek az egyházellenes pártállam politikai rendőrségével folytatott jó fél évtizedes kapcsolataért óriási árat kellett fizetnie: *hite szerint Isten büntetéséből halt meg az első felesége*, azért, mert hazudott neki (illetve elhallgatta előtte az ügynök mivoltát). Emiatt – de csakis emiatt! – az ügynöki tevékenysége, majd későbbi „rendszer-konform” viselkedése, lojális magatartása ellenére Kádár Ferencet részben a rendszer *áldozatai* közé lehet sorolni.

Összefoglalóan az a véleményem, hogy függetlenül politikai nézeteiktől, gyökeresen eltérő lelki habitusuktól, emberi tulajdonságaiktól a két lelkész: a rendszerellenes dr. Vásárhelyi Lajos, valamint a lojális Kádár Ferenc, – még ha más-más okokból, és eltérő mértékben is – egyaránt *a kommunista hatalom áldozatainak* tekinthető.

---

¹²⁹ Ugyanitt azt is állítja, hogy „az általam leírottak soha nem tartalmaztak senkire nézve ártó, terhelő tényt vagy megállapítást, hiszen a szolgatársaimról volt szó! Tehát, meggyőződésem, hogy se közvetve, se közvetlenül senkinek nem ártottam”. A kutatható levéltári források fényében ez a kijelentése tarthatatlan.